

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

(Конспекти лекцій та комплексні методичні матеріали)

Одеса – 2010

УДК 343.43:343.985

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри
оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців кримінальної міліції
Одеського державного університету внутрішніх справ
(Протокол № 7 від 17.11.2010 року)*

Авторський колектив:

- **С.В. Албул**, заступник начальника кафедри ОРД ФПФКМ ОДУВС, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник міліції, член Союзу юристів України;
- **О.О. Подобний**, начальник кафедри ОРД ФПФКМ ОДУВС, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник міліції;
- **Р.В. Мукоїда**, доцент кафедри ОРД ФПФКМ ОДУВС, кандидат юридичних наук, підполковник міліції;
- **В.Б. Любчик**, викладач кафедри ОРД ФПФКМ ОДУВС, майор міліції;
- **К.В. Третьяк**, ад'юнкт кафедри ОРД ФПФКМ ОДУВС, лейтенант міліції.

Актуальні проблеми забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності: конспекти лекцій та комплексні методичні матеріали. / С.В. Албул, В.Б. Любчик, Р.В. Мукоїда, О.О. Подобний, К.В. Третьяк. – Одеса: ОДУВС, 2010. – 106 с.

У збірнику містяться програми навчальної дисципліни «Актуальні проблеми забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності», перелік рекомендованих підручників, інших методичних та дидактичних матеріалів, тематичний план курсу. Надано методичні рекомендації з підготовки до семінарських занять, питання для самоконтролю та для підготовки до заліку, конспекти лекцій. Визначено критерії успішності навчання та засоби її діагностики.

© **С.В. Албул,
В.Б. Любчик,
Р.В. Мукоїда,
О.О. Подобний,
К.В. Третьяк, 2010**
© **ОДУВС, 2010**

З М І С Т

Пояснювальна записка.....	0
Критерії успішності навчання та засоби діагностики успішності навчання.....	00
Навчальна програма дисципліни.....	00
Робоча навчальна програма дисципліни.....	00
Перелік навчально-методичної літератури з кожної теми.....	00
Питання для підсумкового контролю.....	00
Робоча навчальна програма дисципліни (з/в).....	00
Перелік навчально-методичної літератури з кожної теми.....	00
Питання для підсумкового контролю (з/в).....	00
Конспекти лекцій.....	00
Перелік рекомендованої літератури за курсом.....	00

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Оперативно-розшукова діяльність – одна із функцій правоохоронних органів, яка здійснюється з метою припинення правопорушень, отримання інформації в інтересах кримінального судочинства, а також безпеки суспільства і держави.

Загальна мета вивчення навчального курсу полягає в тому, щоб на основі курсу «Актуальні проблеми забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності» студенти засвоїли правові основи та принципи цієї діяльності, особливості компетенції та структури оперативних підрозділів.

У курсі викладені такі основні положення, як поняття, завдання, правові основи та принципи оперативно-розшукової діяльності, підстави для її проведення, обов'язки та права оперативних підрозділів. Значне місце відведено гарантіям законності під час здійснення оперативно-розшукових заходів, соціального та правового захисту співробітників оперативних підрозділів та осіб, які залучаються до виконання завдань ОРД.

Структура та зміст навчальної дисципліни. Курс складається з шести тем.

З усієї кількості простих і складних методичних задач викладання навчальних дисциплін у вузі МВС особливої уваги заслуговує проблема формування оперативно-тактичного мислення, як важливої якості майбутнього оперативного працівника. Оперативний співробітник повинен мати необхідні здібності, напрацювати вміння виявляти за непрямыми ознаками дані, яких не вистачає, розкривати задуми злочинця на основі одержаних мінімальних даних, визначати напрямки оперативного пошуку і досягати успіху.

Основними задачами курсу є навчання студентів сучасним формам та методам взаємодії оперативних служб та слідчих апаратів ОВС на різних стадіях оперативно-розшукової діяльності, дізнання та попереднього слідства, забезпечення оперативної інформації якість процесуальних доказів, оперативного супроводження процесу розслідування, дій у складі оперативно слідчих груп.

Зв'язок з іншими навчальними дисциплінами навчального плану курсу «Актуальні проблеми забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності» тісно пов'язаний з дисципліною «Оперативно-розшукова діяльність ОВС», «Організація розкриття та розслідування злочинів», «Кримінальне право», «Криміналістика», «Психологія ОРД».

Навчальна дисципліна відповідає основним положенням планів науково-дослідних робіт Одеського державного університету внутрішніх справ, зокрема загальній університетській темі «Роль та місце ОВС у

розбудові демократичної правової держави» та кафедральній темі «Актуальні проблеми протидії організованим злочинній діяльності» (державний реєстраційний номер – 0109U005522).

У результаті вивчення курсу студенти повинні знати:

- правові основи ОРД, нормативне регулювання головних напрямків роботи оперативних підрозділів ОВС;
- завдання оперативно-розшукової діяльності і її місце в системі правоохоронних органів;
- підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності та гарантії законності при її здійсненні;
- обов'язки та права оперативних підрозділів, їх працівників, а також державних органів, які сприяють здійсненню ОРД;
- основні організаційні і тактичні положення оперативно-розшукової діяльності.

У результаті вивчення курсу студенти повинні вміти:

- аналізувати та оцінювати оперативну обстановку в цілому та по лініях роботи оперативних підрозділів;
- відшуковувати та фіксувати фактичні дані, використовувати їх в кримінальному судочинстві;
- прогнозувати криміногенні ситуації, перевіряти слідчі та оперативно-розшукові версії;
- взаємодіяти з оперативними підрозділами інших правоохоронних органів, слідчими, прокурором і судом.

Програма може бути використана при проведенні таких видів занять: лекцій, семінарів, практичних занять, індивідуальної і самостійної роботи курсантів, слухачів.

Семінарське заняття проводиться з метою більш глибокого опанування спеціальними знаннями та визначення рівня знань студентів на основі вивчення чинного законодавства, відомчих нормативних актів МВС України, спеціальної та іншої літератури, передового досвіду практичної роботи, аналізу оперативно-розшукових ситуацій.

Форми проведення семінарських занять різнобічні:

- **опитувальна** – викладач визначає конкретне питання з теми, що розглядається, та надає можливість студентам відповісти на нього. При цьому у відповіді студент визначає дискусійні моменти, висловлює свою оцінку чинного законодавчого та нормативного забезпечення, викладає свою думку про стан теоретичного опрацювання проблеми;
- **дискусійна** – це розгляд та обговорення спірних питань теорії оперативно-розшукової діяльності або таких положень, які не мають чіткого нормативного урегулювання або на думку студента не відповідають вимогам сьогодення. Викладач заздалегідь визначає спірні (проблемні) питання по темі, що розглядається, а студенти висловлюють

свої судження по ним, аргументують позицію, посиляючись при цьому на конкретні нормативні акти, теоретичні розробки, досвід практичної роботи;

- покращення нормативного забезпечення та теоретичних розробок;

- реферативна — по темі, що вивчається, викладач доручає студенту самостійно підготувати реферативне повідомлення, рекомендує літературу, надає необхідну методичну допомогу та встановлює термін виконання. Реферативне повідомлення обговорюється під час проведення заняття за вищевикладеною методикою;

- колоквіум — це співбесіди зі слухачами по окремим питанням теми, що вивчається, з метою визначення рівня засвоєння теоретичних знань та вміння їх використовувати в практичній діяльності.

На практичних заняттях створюється обстановка найбільш наближена до дійсності, включаючи елементи напруженості, на основі чого досягається закріплення теоретичних знань.

Практичні заняття проводяться у таких формах:

- імітаційного оперативно-тактичного навчання;
- перегляду та обговорення фрагментів учбових фільмів;
- відпрацювання управлінської та оперативно-розшукової документації;
- ігрового моделювання.

На заняттях використовуються технічні засоби навчання, які знаходяться в навчально-методичних кабінетах ОРД інший наочний навчально-методичний матеріал (макети справ, слайди, мультимедійні матеріали та інше).

КРИТЕРІЇ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ ТА ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Успішність навчання студентів забезпечується шляхом реалізації контрольних заходів.

Контрольні заходи за курсом «Актуальні проблеми забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності» включають *поточний* та *підсумковий* види контролю.

Поточний контроль здійснюється під час проведення семінарських і практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості курсантів з певних тем навчальної програми, а також до виконання конкретних завдань. До форм поточного контролю за курсом «Актуальні проблеми забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності» віднесено:

- опитування під час проведення семінарських і практичних занять;
- проведення контрольних робіт;
- заслуховування рефератів та доповідей;
- проведення тестування;
- оцінювання результатів вирішення практичних завдань.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання на певному освітньо-кваліфікаційному рівні або на окремих його етапах. Формою підсумкового контролю за курсом «Актуальні проблеми забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності» є **залік**.

За умов **кредитно-модульної системи** контроль успішності здійснюється шляхом накопичення оцінок, під час поточного контролю, виражених в балах за допомогою шкали навчального закладу з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали **ECTS** при підсумковому контролі, а також після закінчення навчання у формі державної атестації.

Оцінювання успішності по засвоєнню дисципліни здійснюється посеместрово, тобто підсумкова кількість балів, яку необхідно набрати для того, щоб отримати позитивну оцінку накопичується протягом всього семестру і складає від 46 до 100 балів.

Оцінка «відмінно» / А – виставляється, якщо студент має глибокі і системні знання, вміє узагальнювати теоретичний матеріал, співвідносити загальні знання з конкретними ситуаціями; оволодів навичками аналізувати, моделювати та адекватно оцінювати ситуацію; обізнаний з науковими працями спеціалістів в галузі оперативно-розшукової діяльності; засвоєний матеріал викладає логічно, послідовно, переконливо.

Оцінка «добре» / В, С – виставляється якщо студент виявив достатньо повні знання курсу; дає правильні, хоча і не завжди повні визначення явищ дійсності; оволодів навичками співвідносити теоретичні знання з конкретними ситуаціями; висловлює своє ставлення до варіантних теорій щодо сутності психологічних явищ; засвоїв основи аналітичного методу; допускає незначні неточності в розкритті окремих теоретичних положень.

Оцінка «задовільно» / D, E – студент взагалі засвоїв програмний матеріал курсу в передбаченому обсязі з деякими неточностями у визначенні основних положень, явищ та процесів; намагається висловлювати особисте ставлення до окремих питань, хоча і не завжди адекватно; вміє аналізувати набуті теоретичні знання і співвідносити їх з конкретними ситуаціями; викладення матеріалу непослідовне, з наявними помилками.

Оцінка «незадовільно» / FX, F – студент виявив слабкі (відсутність) знання теоретичного програмного матеріалу; не зміг дати визначення основних категорій і явищ; виклад матеріалу непослідовний, нелогічний, фрагментарний, з грубими помилками.

Оцінка «зараховано» – виставляється якщо студент виявив достатньо повні знання курсу; вміє узагальнювати теоретичний матеріал, співвідносити загальні знання з конкретними ситуаціями; засвідчив уміння критично оцінювати варіативні підходи щодо сутності поставлених питань; дає правильні, хоча і не завжди повні відповіді на запитання; висловлює особисте ставлення до проблемних аспектів теми.

Оцінка «не зараховано» – виставляється якщо студент виявив слабкі (відсутність) знання теоретичного програмного матеріалу; не зміг дати визначення основних категорій і явищ; виклад матеріалу непослідовний, нелогічний, фрагментарний, з грубими помилками; повна відсутність переконливості у викладенні матеріалу.

ШКАЛА
оцінювання знань

За шкалою ECTS	За національною шкалою		За внутрішньою шкалою навчального закладу в балах
A	Відмінно	Зараховано	91 – 100
B	Добре	Зараховано	81 – 90
C	Добре	Зараховано	70 – 80
D	Задовільно	Зараховано	61 – 69
E	Задовільно	Зараховано	46 – 60
FX	Не здано. Потрібна деяка добробка	Не зараховано	30 – 45
F	Не здано. Потрібна значна добробка	Не зараховано	1 – 29

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Тема № 1. ОРД як державно-правова функція боротьби зі злочинністю та забезпечення національної безпеки держави

Зміст навчального матеріалу:

Завдання оперативно-розшукової діяльності.

Поняття оперативно-розшукової діяльності.

Теоретичні знання. Студент повинен знати: завдання оперативно-розшукової діяльності, стратегічні завдання оперативно-розшукової діяльності, тактичні завдання оперативно-розшукової діяльності, поняття оперативно-розшукової діяльності, суб'єкти та об'єкти оперативно-розшукової діяльності.

Методичні рекомендації по вивченню теми, підготовці до навчальних занять. При підготовці до навчальних занять слухачі вивчають і конспектують положення Конституції України, Кримінального Кодексу України, Законів України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про міліцію», «Про службу безпеки України», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Тема № 2 Правова основа оперативно-розшукової діяльності в Україні

Зміст навчального матеріалу:

Конституція України – основна база правового регулювання оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-розшукове законодавство України – правова основа оперативно-розшукової діяльності.

Нормативно-правові акти виконавчих органів влади та правоохоронних відомств.

Міжнародно-правове регулювання співробітництва правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю.

Теоретичні знання. Студент повинен знати: вид діяльності спрямований на забезпечення, додержання і правильного застосування законів державними органами.

Практичні навички. Студент повинен вміти використовувати знання отримані під час вивчення теми.

Методичні рекомендації по вивченню теми, підготовці до навчальних занять. При підготовці до навчальних занять студенти особливу увагу зосереджують на таких джерелах, які вивчають і конспектують: Закон України «Про прокуратуру», Грошевий Ю.М. Шляхи

підвищення надійності результатів доказування в досудовому провадженні по кримінальним справам, Грошевий Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі, Грошевий Ю.М., Дидоренко Е.А, Розовский Б.Г. Уголовно–процессуальные аспекты оперативно-розыскной деятельности, Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве.–Луганськ, Докази і доказування у кримінально-процесуальному законодавстві України // Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України.

Тема № 3. Гарантії законності в оперативно-розшуковій діяльності

Зміст навчального матеріалу

Контроль за оперативно-розшуковою діяльністю.

Визначення строків ведення оперативно-розшукової діяльності та тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Поновлення матеріальних і моральних збитків.

Санкціонування окремих оперативно-розшукових заходів.

Теоретичні знання. Студент повинен знати: які діють обмеження строків ведення оперативно розшукової діяльності та тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Практичні навички. Студент повинен вміти використовувати знання отримані під час вивчення теми.

Методичні рекомендації по вивченню теми, підготовці до навчальних занять. При підготовці до навчальних занять студенти особливу увагу зосереджують на таких джерелах, які вивчають і конспектують: Конституцію України, Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про міліцію», Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве, Погорецький М.А. Оперативно-розшукова діяльність: правове визначення поняття.

Тема № 4 Співвідношення оперативно-розшукової діяльності і гласного процесу правозастосування

Зміст навчального матеріалу

Оперативно-розшукове забезпечення досудового слідства.

Оперативне супроводження судового розгляду кримінальних справ.

Теоретичні знання. Студент повинен знати: приводи та підстави для порушення кримінальної справи та отримання доказів.

Практичні навички. Студент повинен вміти використовувати оперативну інформацію для попередження, припинення і розслідування злочинів та інших протиправних діянь.

Методичні рекомендації по вивченню теми, підготовці до навчальних занять. При підготовці до навчальних занять студенти вивчають і конспектують такі джерела: Закон України «Про інформацію», Закон України «Про державну таємницю», Кримінальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Душечко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи, Зеленецький В.С. Куркин Н.В. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса, Іщенко В.М. Принципи допустимості та достатності засобів доказування: проблеми формування за новим КПК України.

Тема № 5. Дотримання органами внутрішніх справ міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав та свобод людини

Зміст навчального матеріалу

Дотримання органами внутрішніх справ міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав та свобод людини.

Приватне життя і органи внутрішніх справ.

Теоретичні знання. Студент повинен знати: міжнародні стандарти юридичного забезпечення прав і свобод людини, забезпечення законності та гарантії дотримання конституційних прав та свобод громадян при здійсненні оперативно-розшукових заходів; гарантії дотримання законності під час проведення оперативно-розшукових заходів; права громадян та юридичних осіб з приводу обмеження їх прав і свобод; порядок поновлення порушених прав і відшкодування матеріальних та моральних збитків.

Студент повинен вміти організовувати та безпосередньо здійснювати спеціальні заходи по забезпеченню безпеки осіб, які залучені до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та членів їх сімей.

Методичні рекомендації по вивченню теми, підготовці до навчальних занять. При підготовці до навчальних занять студенти особливу увагу зосереджують на таких джерелах, які вивчають і конспектують: Конституцію України, Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про міліцію», Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве, Погорецький М.А. Оперативно-розшукова діяльність: правове визначення поняття.

Тема № 6. Судовий контроль і прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності

Зміст навчального матеріалу

Реалізація законності в оперативно-розшуковій діяльності.

Співвідношення кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності .

Прокурорський нагляд – особливий вид діяльності спрямований на забезпечення, додержання і правильного застосування законів державними органами.

Судовий контроль за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності.

Теоретичні знання. Студент повинен знати: вид діяльності спрямований на забезпечення, додержання і правильного застосування законів державними органами.

Методичні рекомендації по вивченню теми, підготовці до навчальних занять. При підготовці до навчальних занять студенти особливу увагу зосереджують на таких джерелах, які вивчають і конспектують: Закон України «Про прокуратуру», Грошевий Ю.М. Шляхи підвищення надійності результатів доказування в досудовому провадженні по кримінальним справам, Грошевий Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі, Грошевий Ю.М., Дидоренко Е.А., Розовский Б.Г. Уголовно-процессуальные аспекты оперативно-розыскной деятельности, Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве. – Луганськ, Докази і доказування у кримінально-процесуальному законодавстві України // Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України.

СТРУКТУРА КУРСУ

Напрямок підготовки, освітньо- кваліфікаційний рівень	Обсяг дисципліни	Характеристика навчального курсу
Освітньо- кваліфікаційний рівень: магістр	Загальна кількість годин: 54 Кількість кредитів ECTS: 2 Модулів: 1 Змістовних модулів: 1	Вибіркова навчальна дисципліна. 10 семестр Лекції: 12 год. Семінари ПЗ: 12 год. Самостійна робота: 14 год. Індивідуальна робота: 16 год. Форма підсумкового контролю: залік

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва розділів і тем	Години з викладачем			Самостійна індивідуальна робота	Всього годин за планом
		Всього годин	З них			
			лекції	семінари		
Модуль I. Змістовний модуль 1.						
1	ОРД як державно-правова функція боротьби зі злочинністю та забезпечення національної безпеки держави	8	2	2	2/2	4
2	Правова основа оперативно-розшукової діяльності в Україні.	8	2	2	2/2	4
3	Гарантії законності в оперативно-розшуковій діяльності	8	2	2	2/2	4
4	Співвідношення оперативно-розшукової діяльності і гласного процесу правозастосування	10	2	2	2/4	4

5	Дотримання органами внутрішніх справ міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав та свобод людини	8	2	2	2/2	4
6	Судовий контроль і прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності.	12	2	2	4/4	4
Форма підсумкового контролю – залік						
ВСЬОГО		54	12	12	14/16	24

ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З КОЖНОЇ ТЕМИ

Тема № 1. ОРД як державно-правова функція боротьби зі злочинністю та забезпечення національної безпеки держави

1. Нормативні акти

1. Конституція України. – К.: Право, 1996.
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Відомості ВР України. – 1992. - №22. – ст.303.
3. Закон України «Про міліцію» // Відомості ВР України. – 1991. - № 4. – ст. 20.

2. Книжкові видання.

1. Бандурка О. М. Оперативно – розшукова діяльність. Частина 1: підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. Справ, 2002.
2. Бандурка А.М. Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РВВ МВД України, 1994.
3. Грошевий Ю.М. Шляхи підвищення надійності результатів доказування в досудовому провадженні по кримінальним справам // Теорія та практика судових експертиз і криміналістика.
4. Грошевий Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі//Вісник академії правових наук України. – 1997. - №3. – с. 69-76.
5. Грошевий Ю.М., Дидоренко Е.А, Розовский Б.Г. Уголовно-процессуальные аспекты оперативно-розыскной деятельности// Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Вип. 3. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – с.81-91.
6. Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве. – Луганськ: РИО ЛИВД, 2000.
7. Докази і доказування у кримінально-процесуальному законодавстві України // Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України: Навч. посібник для студентів юрид. Спеціальностей вищих закладів освіти / За ред.. Ю.М. Грошевого. – Харків: Право, 2002.
8. Душечко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно – розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи. – Харків, 2001.
9. Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела. – Харьков: КримАрт, 1998.
10. Зеленецький В.С. Куркин Н.В. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса. – Харьков: КримАрт, 2000.

11. Іщенко В.М. Принципи допустимості та достатності засобів доказування: проблеми формування за новим КПК України. // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Матер. наук.-практ. конф. 18-19 квітня 2002р., м. Харків. – с. 258-260.

Тема № 2 Правова основа оперативно-розшукової діяльності в Україні

1. Нормативні акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України (зі змінами та доповненнями) // Збірник систематизованого законодавства. - 2006 - №15-С184 – 190

2. Книжкові видання.

4. Бандурка О. М. Оперативно – розшукова діяльність. Частина 1: підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. Справ, 2002.

5. Бандурка А.М. Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РВВ МВД України, 1994.

6. Грошев Ю.М. Шляхи підвищення надійності результатів доказування в досудовому провадженні по кримінальним справам // Теорія та практика судових експертиз і криміналістика.

7. Грошев Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі//Вісник академії правових наук України. – 1997. - №3. – с. 69-76.

8. Грошев Ю.М., Дидоренко Е.А, Розовский Б.Г. Уголовно-процессуальные аспекты оперативно-розыскной деятельности // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя Незалежності України. Вип. 3. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – с.81-91.

9. Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве. – Луганськ: РИО ЛИВД, 2000.

10. Докази і доказування у кримінально – процесуальному законодавстві України// Нове у кримінально – процесуальному законодавстві України: Навч. посібник// для студентів юрид. Спеціальностей вищих закладів освіти / За ред.. Ю.М. Грошевого. – Харків: Право, 2002.

11. Душечко Г.О. Організаційно – тактичні основи реалізації оперативно – розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи. – Харків, 2001.
12. Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела. – Харьков: КримАрт, 1998.
13. Зеленецький В.С. Куркин Н.В. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса. – Харьков: КримАрт, 2000.
14. Іщенко В.М. Принципи допустимості та достатності засобів доказування: проблеми формування за новим КПК України. // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Матер. наук.-практ. конф. 18-19 квітня 2002р., м. Харків. – с258. – 260.
15. Ткач А.Ф. Дотримання конституційних прав і свобод громадян при проведенні ОРД // Основні напрямки реформування ОВС: Матеріали наук.-практич. конф. (14-15 жовтня 2004р). - Одеса, 2004. – С. 212-217.

Тема № 3. Гарантії законності в оперативно-розшуковій діяльності

1. Нормативні акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України (зі змінами та доповненнями) // Збірник систематизованого законодавства. - 2006 - №15- С184 – 190

2. Книжкові видання.

4. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. Справ, 2002.
5. Бандурка А.М. Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РВВ МВД України, 1994.
6. Грошевий Ю.М. Шляхи підвищення надійності результатів доказування в досудовому провадженні по кримінальним справам/ Теорія та практика судових експертиз і криміналістика.
7. Грошевий Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі//Вісник академії правових наук України. – 1997. - №3. – с. 69-76.
8. Грошевий Ю.М., Дидоренко Е.А, Розовский Б.Г. Уголовно-процессуальные аспекты оперативно-розыскной деятельности// Вісник

Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя Незалежності України. Вип. 3. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – с.81-91.

9. Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве. – Луганськ: РИО ЛИВД, 2000.

10. Докази і доказування у кримінально – процесуальному законодавстві України// Нове у кримінально – процесуальному законодавстві України: Навч. посібник// для студентів юрид. Спеціальностей вищих закладів освіти / За ред.. Ю.М. Грошевого. – Харків: Право, 2002.

11. Душечко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно – розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи. – Харків, 2001.

12. Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела. – Харьков: КримАрт, 1998.

13. Зеленецький В.С., Куркин Н.В. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса. – Харьков: КримАрт, 2000.

14. Іщенко В.М. Принципи допустимості та достатності засобів доказування: проблеми формування за новим КПК України. // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Матер. наук.-практ. конф. 18-19 квітня 2002р., м. Харків. – с258. – 260.

Тема № 4 Співвідношення оперативно-розшукової діяльності і гласного процесу правозастосування

1. Нормативні акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України (зі змінами та доповненнями) // Збірник систематизованого законодавства. - 2006 - №15- С184 – 190

2. Книжкові видання.

4. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина І: Бандурка А.М., Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. Киев. РИО МВД Украины. – 1994. – 160 с.

5. Герцензон А.А. Уголовное право и социология. М., Юрид. лит., 1970. – 223 с.

6. Долженков А.Ф., Думко Ф.К. и др. Оперативно-розыскная деятельность как государственно-правовая форма борьбы с преступностью. Одесса, ОГУ, 1994. – 16 с.
7. Регульский В.Л. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел: правовые и организационные основы: Автореферат дис.канд.юр.наук. –К., 1997. – 27 с.
8. Докази і доказування у кримінально – процесуальному законодавстві України// Нове у кримінально – процесуальному законодавстві України: Навч. посібник// для студентів юрид. Спеціальностей вищих закладів освіти / За ред.. Ю.М. Грошевого. – Харків: Право, 2002.
9. Душечко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи. – Харків, 2001.
10. Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела. – Харьков: КримАрт, 1998.
11. Зеленецький В.С. Куркин Н.В. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса. – Харьков: КримАрт, 2000.
12. Іщенко В.М. Принципи допустимості та достатності засобів доказування: проблеми формування за новим КПК України. // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Матер. наук.-практ. конф. 18-19 квітня 2002р., м. Харків. – с258. – 260.

Тема № 5. Дотримання органами внутрішніх справ міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав та свобод людини

1. Нормативні акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України (зі змінами та доповненнями) // Збірник систематизованого законодавства. - 2006 - №15- С184 – 190
4. Закон України «Про інформацію» // Відомості ВР України. – 1992. - №48. – ст. 650.

2. Книжкові видання.

5. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. Справ, 2002.

6. Бандурка А.М. Горбачев А.В. Оперативно-разыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РВВ МВД України, 1994.
7. Грошевий Ю.М. Шляхи підвищення надійності результатів доказування в досудовому провадженні по кримінальним справам/ Теорія та практика судових експертиз і криміналістика.
8. Грошевий Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі//Вісник академії правових наук України. – 1997. - №3. – с. 69-76.
9. Грошевий Ю.М., Дидоренко Е.А, Розовский Б.Г. Уголовно-процессуальные аспекты оперативно-розыскной деятельности // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Вип. 3. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – с.81-91.
10. Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве. – Луганськ: РИО ЛИВД, 2000.
11. Докази і доказування у кримінально – процесуальному законодавстві України// Нове у кримінально – процесуальному законодавстві України: Навч. посібник// для студентів юрид. Спеціальностей вищих закладів освіти / За ред.. Ю.М. Грошевого. – Харків: Право, 2002.
12. Абдуллаев М.И. Права человека (Историко-сравнительный анализ). – Спб.; 1998.
13. Акуленко В.І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917-1990). – К, 1991.
14. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорія та практика. – Авторський колектив/ Відп. редактор: Ю.І. Римаренко . – К.: КНТ, 2006. – 740 с. – (Людина . Суспільство. Поліція).

Тема № 6. Судовий контроль і прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності

1. Нормативні акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України (зі змінами та доповненнями) // Збірник систематизованого законодавства. - 2006 - №15. – С. 184-190.

4. Закон України «Про інформацію» // Відомості ВР України. – 1992. - №48. – ст. 650.

2. Книжкові видання.

5. Бандурка О. М. Оперативно – розшукова діяльність. Частина 1: підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. Справ, 2002.

6. Бандурка А.М. Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РВВ МВД України, 1994.

7. Грошевий Ю.М. Шляхи підвищення надійності результатів доказування в досудовому провадженні по кримінальним справам/ Теорія та практика судових експертиз і криміналістика.

8. Грошевий Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі//Вісник академії правових наук України. – 1997. - №3. – с. 69-76.

9. Грошевий Ю.М., Дидоренко Е.А, Розовский Б.Г. Уголовно – процессуальные аспекты оперативно – розыскной деятельности// Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Вип. 3. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – с.81-91.

10. Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве. – Луганськ: РИО ЛИВД, 2000.

11. Докази і доказування у кримінально – процесуальному законодавстві України// Нове у кримінально – процесуальному законодавстві України: Навч. посібник// для студентів юрид. Спеціальностей вищих закладів освіти / За ред.. Ю.М. Грошевого. – Харків: Право, 2002.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Дати характеристику оперативно-розшуковій діяльності як найбільш дієвому і ефективному механізму в профілактиці і розкритті злочинів.
2. Визначити основні завдання і принципи щодо правомірності і порядку проведення оперативно-розшукових заходів визначених нормами Конституції України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».
3. Визначити поняття «завдання» оперативно-розшукової діяльності, вказати якою нормою Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вони передбачені.
4. Вкажіть, що представляє собою оперативно-розшукова діяльність і через які поняття, види і характерні ознаки вона розкривається.
5. Вказати з чого складається правова основа оперативно-розшукової діяльності в Україні.
6. Визначити, що становить правову основу ОРД.
7. Визначити місце оперативно-розшукової діяльності серед комплексу правових і організаційних заходів, які проводить держава по боротьбі зі злочинністю і захисту законних інтересів людини і суспільства.
8. Вказати основну мету міжнародного співробітництва в питаннях боротьби зі злочинністю виходячи з положень Загальної Декларації прав і свобод людини, Європейської конвенції та інших міжнародних нормативних актів.
9. Вказати якими законодавчими актами визначається порядок взаємодії оперативних підрозділів з органами влади та управління.
10. Дати характеристику принципу конфіденційності в оперативно-розшуковій діяльності як основній умові реалізації конституційного обов'язку держави.
11. Визначити законність підстав здійснення оперативно-розшукової діяльності, посиляючись при цьому на ст. Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».
12. Вкажіть які оперативно-розшукові заходи, які здійснюються при наявності достатньої інформації про протиправні дії кримінального характеру можуть тимчасово обмежувати окремі конституційні права громадян.
13. Визначити, які заходи безпеки вживають оперативні підрозділи щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.
14. Якою нормою Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» обумовлено право працівників оперативних підрозділів застосовувати засоби фізичного впливу. Посилаючись на ст.13 Закону України «Про міліцію» визначити підстави для застосування засобів фізичного впливу.

15. Вказати в яких випадках оперативні працівники мають право застосовувати вогнепальну зброю. Обґрунтуйте свою відповідь посиланням на ст.ст. 15, 15-1 Закону України «Про міліцію».
16. Визначити з якою метою і ким здійснюється контроль за оперативно-розшуковою діяльністю.
17. Дати визначення поняття відомчого, повсякденного і поточного контролю та вказати з якою метою здійснюється кожний із вказаних видів контролю.
18. Вказати в яких випадках можуть бути обмежені конституційні права і свободи людини, якою нормою Конституції це обумовлено.
19. Визначити в яких випадках СБУ, МВС України, Прикордонні війська, Управління охорони вищих посадових осіб України, Державна податкова адміністрація України, Державний департамент з питань виконання покарань зобов'язані поновити порушенні права громадян і відшкодувати заподіяні моральні та матеріальні збитки.
20. Визначити способи захисту порушених прав громадян, допущених під час здійснення оперативно-розшукових заходів.
21. Визначити підстави при яких органи, що здійснюють оперативно розшукову діяльність приймають рішення про проведення спеціальних оперативно-розшукових заходів щодо забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів.
22. Визначити які гарантії правового та соціального захисту згідно Конституції України розповсюджуються на працівників оперативних підрозділів.
23. Якою нормою Закону України «Про міліцію» визначається правове становище працівників міліції і працівників оперативних підрозділів зокрема.
24. Вказати, які пільги надаються працівникам оперативних підрозділів в питаннях соціально-побутового та фінансового забезпечення. Яка допомога надається родині або особам, які перебували на утриманні оперативного працівника, який загинув під час виконання своїх службових обов'язків.
25. Визначити в чому полягає захист держави щодо осіб, залучених до виконання завдань ОРД.
26. Визначити в чому полягає правовий і соціальний захист особи, залученої для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності в якості гласних чи негласних штатних працівників.

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ
(заочне відділення)
СТРУКТУРА СПЕЦКУРСУ

Напрямок підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Обсяг дисципліни	Характеристика навчального курсу
Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр	Загальна кількість годин: 54 Кількість кредитів ECTS: 1 Модулів: 1 Змістовних модулів: 1	Вибіркова навчальна дисципліна 13 семестр Лекції: 6 год. Семінари ПЗ: 2 год. Самостійна робота: 46 год. Форма підсумкового контролю: залік

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва розділів і тем	Години з викладачем			Самостійна індивідуальна робота	Всього годин за планом
		Всього годин	З них			
			лекції	семінари		
Модуль I						
Змістовний модуль 1.						
1	ОРД як державно-правова функція боротьби зі злочинністю та забезпечення національної безпеки держави. Правова основа оперативно-розшукової діяльності в Україні.	16	2	-	14	2
2	Гарантії законності в оперативно-розшуковій діяльності	18	2	-	16	2
3	Судовий контроль і	20	2	2	16	4

	прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно- розшукової діяльності.					
Форма підсумкового контролю – залік						
ВСЬОГО		54	6	2	46	8

ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З КОЖНОЇ ТЕМИ

Тема № 1. ОРД як державно-правова функція боротьби зі злочинністю та забезпечення національної безпеки держави. Правова основа оперативно-розшукової діяльності в Україні

1. Нормативні акти

1. Конституція України. – К.: Право, 1996.
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Відомості ВР України. – 1992. - №22. – ст.303.
3. Закон України «Про міліцію» // Відомості ВР України. – 1991. - №4. – ст. 20.

2. Книжкові видання.

1. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. Справ, 2002.
2. Бандурка А.М. Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РВВ МВД України, 1994.
3. Грошевий Ю.М. Шляхи підвищення надійності результатів доказування в досудовому провадженні по кримінальним справам/ Теорія та практика судових експертиз і криміналістика.
4. Грошевий Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі//Вісник академії правових наук України. – 1997. - №3. – с. 69-76.
5. Грошевий Ю.М., Дидоренко Е.А, Розовский Б.Г. Уголовно-процессуальные аспекты оперативно-розыскной деятельности // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Вип. 3. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – с.81-91.
6. Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве. – Луганськ: РИО ЛИВД, 2000.
7. Докази і доказування у кримінально – процесуальному законодавстві України// Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України: Навч. посібник// для студентів юрид. Спеціальностей вищих закладів освіти / За ред. Ю.М. Грошевого. – Харків: Право, 2002.
8. Душечко Г.О. Організаційно – тактичні основи реалізації оперативно – розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи. – Харків, 2001.
9. Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела. – Харьков: КримАрт, 1998.

10. Зеленецький В.С. Куркин Н.В. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса. – Харьков: КримАрт, 2000.

11. Іщенко В.М. Принципи допустимості та достатності засобів доказування: проблеми формування за новим КПК України. // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Матер. наук.-практ. конф. 18-19 квітня 2002р., м. Харків. – с258. – 260.

Тема № 2. Гарантії законності в оперативно-розшуковій діяльності

1. Нормативні акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України (зі змінами та доповненнями) // Збірник систематизованого законодавства. - 2006 - № 15. – С. 184-190.

2. Книжкові видання.

4. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. Справ, 2002.

5. Бандурка А.М. Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РВВ МВД України, 1994.

6. Грошев Ю.М. Шляхи підвищення надійності результатів доказування в досудовому провадженні по кримінальним справам/ Теорія та практика судових експертиз і криміналістика.

7. Грошев Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі//Вісник академії правових наук України. – 1997. - №3. – с. 69-76.

8. Грошев Ю.М., Дидоренко Е.А, Розовский Б.Г. Уголовно-процессуальные аспекты оперативно-розыскной деятельности // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Вип. 3. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – с.81-91.

9. Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве. – Луганськ: РИО ЛИВД, 2000.

10. Докази і доказування у кримінально – процесуальному законодавстві України// Нове у кримінально – процесуальному законодавстві України: Навч. посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих закладів освіти / За ред.. Ю.М. Грошевого. – Харків: Право, 2002.

11. Душечко Г.О. Організаційно – тактичні основи реалізації оперативно – розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи. – Харків, 2001.

12. Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела. – Харьков: КримАрт, 1998.

13. Зеленецький В.С. Куркин Н.В. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса. – Харьков: КримАрт, 2000.

14. Іщенко В.М. Принципи допустимості та достатності засобів доказування: проблеми формування за новим КПК України. // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Матер. Наук.-практ. конф. 18-19 квітня 2002р., м. Харків. – с258. – 260.

Тема № 3. Судовий контроль і прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності

1. Нормативні акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України (зі змінами та доповненнями) // Збірник систематизованого законодавства. - 2006 - №15- С184 – 190

4. Закон України «Про інформацію» // Відомості ВР України. – 1992. - №48. – ст. 650.

2. Книжкові видання

5. Бандурка О. М. Оперативно – розшукова діяльність. Частина 1: підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. Справ, 2002.

6. Бандурка А.М. Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РВВ МВД України, 1994.

7. Грошев Ю.М. Шляхи підвищення надійності результатів доказування в досудовому провадженні по кримінальним справам/ Теорія та практика судових експертиз і криміналістика.

8. Грошев Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі//Вісник академії правових наук України. – 1997. - №3. – с. 69-76.

9. Грошев Ю.М., Дидоренко Е.А, Розовский Б.Г. Уголовно-процессуальные аспекты оперативно-розыскной деятельности // Вісник

Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Вип. 3. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – с.81-91.

10. Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве. – Луганськ: РИО ЛИВД, 2000.

11. Докази і доказування у кримінально – процесуальному законодавстві України// Нове у кримінально – процесуальному законодавстві України: Навч. посібник// для студентів юрид. Спеціальностей вищих закладів освіти / За ред.. Ю.М. Грошевого. – Харків: Право, 2002.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (заочне відділення)

1. Дати характеристику оперативно-розшуковій діяльності як найбільш дієвому і ефективному механізму в профілактиці і розкритті злочинів.
2. Визначити основні завдання і принципи щодо правомірності і порядку проведення оперативно-розшукових заходів визначених нормами Конституції України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».
3. Визначити поняття «завдання» оперативно-розшукової діяльності, вказати якою нормою Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вони передбачені.
4. Вкажіть, що представляє собою оперативно-розшукова діяльність і через які поняття, види і характерні ознаки вона розкривається.
5. Вказати з чого складається правова основа оперативно-розшукової діяльності в Україні.
6. Визначити, що становить правову основу ОРД.
7. Визначити місце оперативно-розшукової діяльності серед комплексу правових і організаційних заходів, які проводить держава по боротьбі зі злочинністю і захисту законних інтересів людини і суспільства.
8. Вказати основну мету міжнародного співробітництва в питаннях боротьби зі злочинністю виходячи з положень Загальної Декларації прав і свобод людини, Європейської конвенції та інших міжнародних нормативних актів.
9. Вказати якими законодавчими актами визначається порядок взаємодії оперативних підрозділів з органами влади та управління.
10. Дати характеристику принципу конфіденційності в оперативно-розшуковій діяльності як основній умові реалізації конституційного обов'язку держави.
11. Визначити законність підстав здійснення оперативно-розшукової діяльності, посилаючись при цьому на ст. Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».
12. Вкажіть які оперативно-розшукові заходи, які здійснюються при наявності достатньої інформації про протиправні дії кримінального характеру можуть тимчасово обмежувати окремі конституційні права громадян.
13. Визначити, які заходи безпеки вживають оперативні підрозділи щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.
14. Якою нормою Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» обумовлено право працівників оперативних підрозділів застосовувати засоби фізичного впливу. Посилаючись на ст.13 Закону

України «Про міліцію» визначити підстави для застосування засобів фізичного впливу.

15. Вказати в яких випадках оперативні працівники мають право застосовувати вогнепальну зброю. Обґрунтуйте свою відповідь посиланням на ст.ст. 15, 15–1 Закону України «Про міліцію».

16. Визначити з якою метою і ким здійснюється контроль за оперативно-розшуковою діяльністю.

17. Дати визначення поняття відомчого, повсякденного і поточного контролю та вказати з якою метою здійснюється кожний із вказаних видів контролю.

18. Вказати в яких випадках можуть бути обмежені конституційні права і свободи людини, якою нормою Конституції це обумовлено.

19. Визначити в яких випадках СБУ, МВС України, Прикордонні війська, Управління охорони вищих посадових осіб України, Державна податкова адміністрація України, Державний департамент з питань виконання покарань зобов'язані поновити порушенні права громадян і відшкодувати заподіяні моральні та матеріальні збитки.

20. Визначити способи захисту порушених прав громадян, допущених під час здійснення оперативно-розшукових заходів.

21. Визначити підстави при яких органи, що здійснюють оперативно розшукову діяльність приймають рішення про проведення спеціальних оперативно-розшукових заходів щодо забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів.

22. Визначити які гарантії правового та соціального захисту згідно Конституції України розповсюджуються на працівників оперативних підрозділів.

23. Якою нормою Закону України «Про міліцію» визначається правове становище працівників міліції і працівників оперативних підрозділів зокрема.

24. Вказати, які пільги надаються працівникам оперативних підрозділів в питаннях соціально-побутового та фінансового забезпечення. Яка допомога надається родині або особам, які перебували на утриманні оперативного працівника, який загинув під час виконання своїх службових обов'язків.

25. Визначити в чому полягає захист держави щодо осіб, залучених до виконання завдань ОРД.

26. Визначити в чому полягає правовий і соціальний захист особи, залученої для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності в якості гласних чи негласних штатних працівників.

КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ

Лекція № 1

ОРД як державно-правова функція боротьби зі злочинністю та забезпечення національної безпеки держави

П Л А Н Л Е К Ц І Ї

1. Завдання оперативно-розшукової діяльності
2. Поняття оперативно-розшукової діяльності

1. Завдання оперативно-розшукової діяльності

Під поняттям «завдання» слід розуміти обсяг роботи, який необхідно виконати для досягнення поставленої мети, цілі, замислу.

Завданнями оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави. (ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Завдання оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ можна умовно поділити на *стратегічні і тактичні*. *Стратегічні* полягають у забезпеченні оперативно-розшуковою діяльністю (головної цілі органів внутрішніх справ) виявлення, попередження, розкриття та розслідування злочинів, умов та причин, які сприяють їх звершенню, *тактичні* – у пошуку і фіксації конкретних фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою припинення їх правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки конкретних громадян, суспільства і держави.

Завдання оперативно-розшукової діяльності є складовою частиною завдань правоохоронних органів, здійснюючих оперативно-розшукову діяльність. Так, Закон України «Про міліцію» визначає основними завданнями міліції наступні:

- забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;
- запобігання правопорушенням та їх припинення;
- охорона і забезпечення громадського порядку;
- виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили;
- забезпечення безпеки дорожнього руху;
- захист власності від злочинних посягань;
- виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень;

– участь у наданні соціальної допомоги громадянам, сприяння в межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Необхідність оперативно-розшукової діяльності викликається, насамперед, небезпекою здійснюваного правопорушення, формою умислу чи таємним способом їх вчинення. Але наслідки багатьох протиправних дій, що сталися через необережність, халатність, непрофесійність часто бувають більш тяжкими, ніж умисні злочини (наприклад, загибель людей при виробничих аваріях, отруєннях, транспортних катастрофах і т.ін.). В таких випадках винуватці можуть вдаватись до маскуванню своєї причетності, реальних фактів, використовують хитромудрі засоби для приховування істини, ліквідації слідів злочину і навіть самого факту того, що сталося. В подібних ситуаціях для «пошуку і фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп», поряд із кримінально-процесуальними заходами, слід також здійснювати заходи оперативно-розшукової діяльності.

Протиправна діяльність визначається *суспільною небезпечністю, кримінальною карністю та винністю*. Злочином є передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Суспільно-небезпечні дії полягають у посяганні на об'єкти, що охороняються законом і вчиненні їх особою усвідомлено, з проявленням волі на досягнення певної мети шляхом протиправної поведінки. *Кримінальна карність* настає лише за дії, у яких є склад злочину, тобто за порушення юридичних ознак, характер якого кримінальним законом визначається як суспільно-небезпечне діяння за яке передбачено кримінальне покарання.

Стратегічне завдання у процесі оперативно-розшукової діяльності полягає у досягненні кінцевої мети, наприклад, розкритті злочину чи розшуку і затриманні злочинця, що переховується. Для виконання стратегічного завдання оперативний працівник встановлює свідків, виявляє окремі обставини події, перевіряє адреси, проводить опитування, застосовує різноманітні оперативні прийоми і засоби для виявлення фактичних даних, які містять відомості про дії будь-якого протиправного характеру, і необхідні для встановлення слідством і судом винності особи за конкретні протиправні дії.

Здійснюючи оперативно-розшукову діяльність, оперативні працівники зобов'язані постійно враховувати те, що, незважаючи на її, переважно, негласний характер і різноманітність завдань, всі оперативно-розшукові заходи мають здійснюватись виключно у рамках чинного законодавства.

У процесі оперативно-розшукової діяльності оперативні підрозділи здійснюють пошук, фіксацію фактичних даних про події і насамперед, про осіб, які мають відношення до злочину. Оперативні працівники спочатку ведуть широкий пошук фактичних даних про обставини скоєного, свідків, потерпілих підозрюваних, наслідків події. В орбіту пошуку включається значне число об'єктів, які можуть не мати ніякого відношення до протиправної дії. Оцінка ознак протиправного діяння, що містить склад злочину не є сферою діяльності оперативних підрозділів, це є компетенцією слідства і суду. Але оперативно-розшукова діяльність не зводиться лише до виявлення фактичних даних і осіб, отримання первинних даних кримінального характеру, а включає і їх перевірку.

У цьому зв'язку завданнями оперативно-розшукової діяльності є виявлення конкретних об'єктів, які становлять оперативний інтерес, аналіз конкретних ознак кримінального зв'язку осіб, предметів, чи фактів зі злочином, визначення підстав правомірності і доцільності вжиття тих чи інших оперативно-розшукових заходів, встановлення допустимих меж втручання у правосуб'єктність особи, навіть якщо її причетність до протиправного діяння встановлена, визначення необхідних заходів для захисту прав особи, що задіяна в кримінальному судочинстві.

Тактичні завдання оперативно-розшукової діяльності виконуються *шляхом*:

- вивчення, аналізу і оцінки оперативної ситуації та визначенні оперативно-розшукових заходів для виконання завдання;
- прийняття оперативно-тактичного рішення, яке забезпечує виконання завдання;
- реалізації прийнятого рішення;
- вивчення, оцінки і використання результатів виконання прийнятого рішення.

Тактичні завдання вирішуються сукупністю дій оперативного працівника, залученням сил і застосуванням засобів оперативно-розшукової діяльності. Тактичні завдання оперативно-розшукової діяльності полягають у:

- виявленні, розкритті і сприянні розслідуванням злочинів та дій осіб, які причетні до їх вчинення;
- попередженні і припиненні конкретних злочинів;
- здійсненні розшуку осіб, які ухиляються від слідства, суду та відбуття кримінального покарання;
- здійснення розшуку безвісно зниклих осіб, встановлення місцезнаходження та розшук об'єктів, майна, предметів, які вже відомі і можуть бути доказами у кримінальній справі.

Вказані завдання можуть бути самостійними, але для виконання кожного із них необхідне застосування саме йому притаманних специфічних сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності.

2. Поняття оперативно-розшукової діяльності

На сучасному етапі розвитку суспільства використання негласних методів боротьби зі злочинністю зумовлено певними соціальними потребами і обмежено точними рамками законності. Об'єктивна потреба в їх застосуванні викликається особливостями самої злочинності. Насамперед, зберігається її досить високий рівень, спостерігається значна поширеність ряду тяжких злочинів. Велика кількість найбільше небезпечних кримінально карних діянь відбувається в групі за попередньою змовою. Зустрічається ще чимало рецидивістів, які діють вигадливо і дуже конспіративно. Мають місце спроби кримінального елемента провадити контрспостереження за працівниками органів внутрішніх справ. До того ж, понад половини злочинів по лінії карного розшуку відбувається в неочевидних ситуаціях, коли встановлення і викриття їхніх виконавців вимагає кропіткого негласного пошуку, а сліди більшості економічних зловживань узагалі ретельно замітаються. Відмовитися в цих умовах від негласних методів – значить обеззброїтися перед небезпечним і підступним супротивником, діями якого завдається велика моральна, фізична і майнова шкода.

До теперішнього часу використання негласних методів у боротьбі зі злочинністю в Україні введено у визначені організаційні і правові рамки. При розгляді всієї складної системи органів внутрішніх справ і підрозділів, які функціонують у їх складі, відразу виявляється, що негласна діяльність по боротьбі зі злочинністю є самостійним інститутом, який має набір характерних ознак. Насамперед, вона здійснюється спеціально створеними для цього підрозділами, укомплектованими професійними кадрами.

Серед підрозділів органів внутрішніх справ, що проводять негласні заходи щодо боротьби зі злочинністю, на перше місце, як основні служби, повинні бути поставлені оперативно-розшукові апарати карного розшуку, державної служби боротьби з економічною злочинністю, оперативні частини установ по виконанню покарань і слідчих ізоляторів, управління по боротьбі з організованою злочинністю. Саме на них покладене ведення всього комплексу негласних заходів, також і конспіративної роботи з конфіденційними джерелами інформації.

У системі органів внутрішніх справ функціонують також допоміжні служби, які за заявками основних здійснюють окремі спеціалізовані негласні заходи або обслуговують їх технічними засобами. До них належать оперативно-технічні й інформаційні підрозділи. У негласній

діяльності по боротьбі зі злочинністю беруть участь також інші підрозділи органів внутрішніх справ, що виконують інші функціональні обов'язки, але можуть, через особливості своїх дій по забезпеченню правопорядку, надавати допомогу оперативно-розшуковим службам (чергові частини, підрозділи охорони громадського порядку, ДАІ, спец. приймальники тощо).

Важливою відмітною ознакою негласної діяльності органів внутрішніх справ є її широка і діяльна правова регламентація.

Забезпечується вона за допомогою широкого кола правових джерел, що містять складну сукупність норм права. Це не сума розрізнених правових норм, а узгоджена система зв'язаних між собою елементів. До неї входять правові розпорядження, встановлені актами різної юридичної чинності -- від законів до відомчих наказів і інструкцій.

У більшості літературних джерел дається лише загальна характеристика розвідувальної сутності оперативно-розшукової діяльності, підкреслюючи, що їхня особливість полягає в застосуванні деяких специфічних прийомів оперативно-розшукової роботи і науково-технічних засобів, у протиставленні таємним діям злочинців оперативно-розшукових заходів, що мають розвідувальний і конспіративний характер. А.Г. Лекар, А.Ф. Волинський, Д.В. Гребельский і В.Г. Самойлов пізнавальну і діяльну частини оперативно-розшукової діяльності доповнили третьою, назвавши її організаційним забезпеченням. Вони також звернули увагу на те, що оперативно-розшукова діяльність не обмежується негласними заходами у зв'язку з готуванням і вчиненням конкретних злочинів, а має характер ще й розвідувальної, пошукової роботи, спрямованої на виявлення осіб і чинників, що становлять оперативний інтерес.

Найчастіше в літературі при позначенні сутності оперативно-розшукової діяльності називають її основну ознаку, уперше сформульовану А.Г. Лекарем: розвідувально-розшуковий характер заходів, що здійснюються переважно негласними засобами і методами з метою боротьби зі злочинністю. Окремі автори взагалі обмежуються загальними вказівками на те, що оперативно-розшукова діяльність є системою оперативно-розшукових заходів або спеціальних заходів непроцесуального характеру, проведених переважно з використанням спеціальних засобів і методів.

Для виконання завдань оперативно-службової діяльності оперативні підрозділи використовують *гласні і негласні пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи*, застосовують *оперативні та оперативно-технічні засоби*. Такі заходи і засоби можуть використовувати тільки ті підрозділи, які наділені правом здійснення оперативно-розшукової діяльності. Сукупність гласних і негласних, пошукових, розвідувальних та

контррозвідувальних заходів, оперативних та оперативно-технічних засобів, дозволених законом, складає *систему оперативно-розшукової діяльності*. Через зміст, характер та призначення таких оперативних прийомів, заходів і засобів розкривається поняття оперативно-розшукової діяльності.

Поняття оперативно-розшукової діяльності полягає в осмисленні ознак цього виду державної діяльності, її основних форм, сил, методів та засобів, направлених на досягнення поставленої мети – отримання інформації та встановлення істини через її використання у визначеному законом процесуальному порядку. Отже, поняття оперативно-розшукової діяльності розкривається через поняття, види і характерні ознаки оперативних підрозділів, поняття учасників оперативно-розшукового процесу, поняття і диференціацію об'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-розшукова діяльність представляє собою діяльність спеціально уповноважених державних органів законодавчої, виконавчої та судової влади та оперативних підрозділів у межах їхньої компетенції по виконанню покладених на них обов'язків та пошуку і фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, з метою отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Як бачимо, поняття оперативно-розшукової діяльності передбачає її комплексний характер і у залежності від вирішення тих або інших завдань можна виділити три основні її напрямки: *пошуковий, розвідувальний, контррозвідувальний*. Характерним для всіх напрямків оперативно-розшукової діяльності є їх захисний характер, направлений на створення умов, що забезпечують безпеку визначених законом об'єктів від злочинних посягань, на усунення причин і умов вчинення злочину, своєчасне виявлення і припинення протиправної поведінки.

Для цих цілей оперативні працівники наділяються правом проводити опитування громадян, посадових осіб, отримувати від них інформацію, використовувати їх добровільну допомогу, отримувати необхідну інформацію з використанням методів конспірації, встановлювати конфіденційні відносини з приватними особами, отримувати від фізичних та юридичних осіб, незалежно від форм власності, за винагороду чи без винагороди, інформацію про злочини та причетних до них осіб, оголошувати про встановлення такої винагороди, проникати, використовуючи методи конспірації, в жилі та нежилі приміщення, транспортні засоби та інші публічно недоступні об'єкти з метою виявлення, фіксації і вилучення слідів злочину, проводити оперативне обстеження фізичних осіб, приміщень, територій, здійснювати візуальне спостереження

у громадських місцях, використовувати технічні засоби фіксації протиправної поведінки та інші гласні і негласні пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи, дозволені законом.

Ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає оперативно-розшукову діяльність як *систему гласних і негласних заходів*, які здійснюються суб'єктами ОРД на підставі повноважень, передбачених ст. 8 цього Закону. Як гласні, так і негласні заходи органічно поєднані між собою. Оперативний працівник або сам обирає, або, слідуючи вказівкам свого керівництва чи іншого суб'єкту оперативно-розшукової діяльності, обирає як йому діяти – гласно чи негласно. В одних випадках оперативний працівник може діяти тільки гласними методами, за інших обставин – негласно, або поєднуючи і одні, і другі. Так, опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу, проводити операції по захопленню озброєних злочинців, припиненню тяжких злочинів, використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій оперативний працівник може гласно, а здійснювати проникнення у злочинне середовище, або залучення до співробітництва учасників злочинної групи, може тільки негласно.

Оперативний працівник може застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставі та у порядку, встановленому законом і тільки гласно. Так, він може застосовувати зброю на поразку злочинця на смерть тільки гласно, а якщо він це зробить таємно, то це буде просто вбивство. Оперативні підрозділи з метою конспірації можуть створювати підприємства, організації, установи, використовувати документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів. В такій ситуації всі заходи оперативних працівників здійснюються негласно. Оперативний працівник може негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути документами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати оперативну інформацію шляхом проникнення у приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки, а може здійснювати такі заходи і гласно, на підставі доручення слідчого, прокуратури, суду чи за власною ініціативою, дотримуючись вимог процесуального законодавства та законів, регламентуючих діяльність оперативно-розшукових підрозділів.

Негласними та гласними можуть бути як пошукові так і розвідувальні та контррозвідувальні заходи, які здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Суб'єктами оперативно-розшукової діяльності є:

- працівники оперативних підрозділів, які мають право здійснювати оперативно-розшукові заходи;
- оперативні підрозділи, до компетенції яких входить здійснення оперативно-розшукової діяльності;
- окремі особи, які залучені за їх згодою до підготовки і проведення оперативно-розшукових заходів і конфіденційно співпрацюючих з оперативними підрозділами;
- окремі особи, що гласно, відкрито сприяють діяльності оперативного підрозділу.

Працівники оперативних підрозділів поділяються на співробітників, діючих відкрито від імені відповідної оперативної служби і негласних (таємних) співробітників, приналежність яких до оперативно-розшукового підрозділу глибоко законспірована. Кожний з цих суб'єктів оперативно-розшукової діяльності наділений повноваженнями, адекватними тим завданням, які ним виконуються. Оперативні працівники можуть при цьому виступати як безпосередні виконавці оперативно-розшукових завдань, так і в якості посадових осіб, організуючих, направляючих та контролюючих оперативно-розшукові заходи інших суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, та об'єктів, відносно яких такі заходи здійснюються.

Об'єктами оперативно-розшукової діяльності є особи, дії, предмети, документи, канали зв'язку та інші матеріальні об'єкти – носії інформації, які належить виявити пошуковими, розвідувальними та контррозвідувальними заходами.

Об'єктами оперативно-розшукової діяльності будуть як ті особи, що тільки задумують, підготовлюють, розпочинають злочинну діяльність, так і ті, хто вчиняє та вчинив злочини, ухиляються від слідства і суду, безвісно зниклі особи, а також ті, хто своїми діями створює загрозу державній, військовій, економічній, екологічній безпеці.

Фізичні особи, як об'єкти оперативно-розшукової діяльності, можна розділити на дві групи:

- чия кримінальна поведінка тільки передбачається, вірогідна за певних обставин;
  - чия протиправна поведінка вже проявилась, фактично вона вже встановлена.

Перша група є об'єктом оперативного інтересу, вивчення, дослідження, перевірки, вжиття загальних заходів профілактики; друга – потребує вжиття конкретних пошукових заходів із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Під *оперативно-розшуковими заходами* розуміють такі дії суб'єкта оперативно-розшукової діяльності, які направлені на отримання фактичних даних, які входять до предмету доказування по конкретній справі, а також необхідних для вирішення інших оперативно-тактичних завдань. Оперативні

заходи здійснюються з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини і громадянина, власності, забезпечення безпеки суспільства і держави від злочинних посягань.

Оперативно-технічні засоби представляють собою сукупність технічних засобів та науково-обґрунтованих прийомів їх правомірного і професійного використання у процесі оперативно-розшукової діяльності з метою ефективного впливу на об'єкти оперативно-розшукової діяльності. В якості оперативно-технічних засобів використовуються спеціальні технічні пристрої та обладнання, які дозволяють знімати інформацію з каналів зв'язку, вести візуальне спостереження у громадських місцях, фіксувати фактичні дані про окремих осіб, чия поведінка є протиправною. Оперативно-технічні засоби можуть бути як *загального користування*, наприклад, фото -, кіно -, відеозйомки, так і *спеціального призначення* – радіоприладів, оптичних пристроїв, засобів проникнення, прослуховування. Будь-яке застосування оперативно-технічних засобів в оперативно-розшуковій діяльності повинно здійснюватися у чіткій відповідності до встановлених законом та відомчими нормативними актами правил.

Оперативно-технічні засоби застосовуються, як правило, негласно. Їх застосування носить винятковий характер, оскільки безпосередньо зачіпає конституційні права громадян. Конституція України гарантує кожному громадянину недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання у його особисте і сімейне життя. Забороняється збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Закон робить із цих правил винятки в інтересах національної безпеки, боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку, захисту прав і свобод інших людей. Як і вся оперативно-розшукова діяльність, здійснення оперативних заходів із застосуванням оперативно-технічних засобів повинно бути належним чином оформлене і у випадках, передбачених законом, погоджене з прокурором та дозволене рішенням суду.

Можна стверджувати, оперативно-розшукова діяльність (у співвідношенні з кримінально-процесуальною) набуває рис правозастосовної діяльності, забезпечуючи реалізацію кримінально-процесуальних норм. Це легко встановлюється, якщо аналізувати різні слідчі ситуації, у яких подолання труднощів досягається застосуванням оперативно-розшукових заходів. Зокрема, провадження обшуку і виїмки, затримання й арешту в багатьох випадках виявляється можливим тільки після попередньо проведеної негласної роботи.

Характеристика соціального призначення оперативно-розшукової діяльності була б неповною, якщо не відзначити її роль у профілактиці злочинів. Розвідувальні зусилля, до яких вдаються органи внутрішніх

справ, дозволяють за незначними ознаками виявляти причини й умови, що сприяють учиненню злочинів, а також осіб, які виявляють небезпечні для правопорядку відхилення від норм або планують кримінально карні діяння. Інформація, що надходить у результаті оперативно-розшукових заходів, використовується в профілактичних цілях. На її основі вживаються термінові заходи випереджувального характеру або інші правові дії, розраховані на попередження правопорушень. У результаті вдасться запобігти реальній загрозі багатьох злочинів і схилити до правомірних типів поведінки нестійких осіб. Профілактична спрямованість оперативно-розшукової діяльності набуває особливого значення в боротьбі, наприклад, із розкраданнями, навмисними убивствами, тяжкими тілесними ушкодженнями, розбоями, грабежами, зґвалтуваннями, крадіжками особистого майна, шахрайством, підпалами тощо, що супроводжуються непоправним або важко поправним збитком.

При обслуговуванні потреб кримінального судочинства оперативно-розшукова діяльність виконує, крім названих вище, ще одну важливу роль. Негласний характер оперативно-розшукових заходів якнайкраще гарантує від компрометації громадян у зв'язку з перевіркою або розслідуванням фактів злочинів. Це дуже важлива і дієва можливість охорони репутації й честі громадян, які так чи так попали до сфери кримінально-процесуальної діяльності. Здається, що в практиці боротьби зі злочинністю ці соціально корисні можливості оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ повинні використовуватися повною мірою.

Усе сказане щодо сутності і спеціального призначення оперативно-розшукової діяльності дозволяє сформулювати її поняття. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ є обумовленою потребами боротьби зі злочинністю системою розвідувальних (контррозвідувальних) заходів, що здійснюються відповідно до законів і підзаконних правових актів із метою своєчасного запобігання, забезпечення виявлення, швидкого і повного розкриття злочинів і розшуку осіб, які вчинили їх, але сховалися від слідства, суду і виконання вироку. По суті аналогічне визначення дане й у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 2).

Кримінально-правові і кримінально-процесуальні аспекти оперативно-розшукової діяльності дозволяють розширити аксіологічну (ціннісну) характеристику її і визнати соціальним благом, оскільки вона позитивно виявляє себе в найскладніших ситуаціях боротьби зі злочинністю, приносить безсумнівну користь суспільству.

Виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, які передбачені у ст. 1 Закону про оперативно-розшукову діяльність, вимагає не тільки чіткого знання норм чинного законодавства та їх неухильного

дотримання на практиці, а й глибокого розуміння сутності оперативно-розшукової діяльності, знання закономірностей, за якими вона розвивається, завдань, що ставляться перед оперативними підрозділами в боротьбі з тяжкими злочинами. Тільки при забезпеченні цих фундаментальних основ підрозділи, які здійснюють гласні і негласні пошукові, розвідувальні і контррозвідувальні заходи, використовують оперативні та оперативно-технічні засоби та спеціальні методи, зможуть виправдати своє призначення, забезпечити захист особи, суспільства і держави від злочинних посягань, інтереси кримінального судочинства.

Закон про оперативно-розшукову діяльність основним її завданням визначив пошук та фіксацію фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій.

Пошук та фіксація фактичних даних проводиться з метою: припинення правопорушень; в інтересах кримінального судочинства; отримання інформації в інтересах безпеки суспільства і держави.

Для оперативних підрозділів кримінальної міліції фактичні дані за своїм змістом – це інформація (відомості) про протиправну діяльність осіб та груп, які готують або вчинили злочини, переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінального покарання, осіб, які безвісно зникли.

До виняткової компетенції оперативних підрозділів Служби безпеки та Прикордонних військ належить пошук та фіксація фактичних даних про протиправну діяльність спеціальних служб та організацій іноземних держав, пошук окремих осіб, які вчинили злочини проти держави чи інші злочини, розкриття яких віднесено до їх компетенції.

Але в тому і в інших випадках основна мета отримання фактичних даних – це інтереси кримінального судочинства, коли порушена кримінальна справа. Окремі фактичні дані можуть бути використані для запобігання злочинам та припинення їх як з порушенням, так і без порушення кримінальної справи. Пошук і фіксація фактичних даних може здійснюватися також і в інтересах безпеки суспільства і держави.

Питання про те, що слід розуміти під «фактичними даними», про які говориться в законі, не знаходить одностайного розв'язання в юридичній та спеціальній літературі. Висловлюється думка про те, що фактичні дані – це факти, на підставі яких встановлюються обставини, що підлягають доказуванню в кримінальній справі. В інших наукових працях стверджується, що під фактичними даними треба розуміти відомості про факти. Є й така точка зору, згідно з якою, фактичними даними потрібно вважати як факти, так і відомості про них.

Оскільки в цьому питанні є ряд розбіжностей, треба виходити з норм чинного законодавства. Кримінально-процесуальний закон визначає, що

на основі фактичних даних орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. І якщо ці фактичні дані (їх коло не обмежене) встановлені в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством, є достовірними, а умови і способи їх одержання законні, то фактичні дані можуть стати доказами в кримінальній справі.

Оскільки завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних, то, в принципі, під ними слід розуміти ту інформацію (відомості), яка свідчить про підготовку або вчинення злочину, особу злочинців та їх співучасників, злочинні зв'язки тощо. Самі факти (події, явища дійсності) не можуть бути фактичними даними, оскільки їх не можна «приєднати» ні до оперативно-розшукової справи, ні, тим більше, до кримінальної. Слід вести мову про виявлення, одержання і фіксацію оперативно-розшукової інформації, яка в подальшому могла б стати доказовою, використовуватися при обґрунтуванні висновків і рішень по оперативно-розшуковій або кримінальній справі, формулюванні слідчих версій, встановленні об'єктивної істини у справі.

Таким чином, визначені законодавцем завдання оперативно-розшукової діяльності повністю відповідають чинному кримінально-процесуальному законодавству, де оперативно-розшукова діяльність для органів дізнання є основною функцією їх роботи, а саме – вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили (ст. 103 Кримінально-процесуального кодексу України).

Фактичні дані, одержані внаслідок проведення оперативно-розшукових заходів, можуть використовуватися тільки посадовими особами та органами, що ведуть кримінальний процес (органи дізнання, слідчий і суд), як докази, встановлювати наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винуватість особи та інші обставини, що підлягають доказуванню у кримінальній справі.

Лекція № 2

Правова основа оперативно-розшукової діяльності в Україні

П Л А Н Л Е К Ц І Ї

- 1. Конституція України – основна база правового регулювання оперативно-розшукової діяльності.**
- 2. Оперативно-розшукове законодавство України – правова основа оперативно-розшукової діяльності.**

3. Нормативно-правові акти виконавчих органів влади та правоохоронних відомств.

4. Міжнародно-правове регулювання співробітництва правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю.

1. Конституція України – основна база правового регулювання оперативно-розшукової діяльності

Під *правовим регулюванням* в теорії права розуміється специфічна діяльність держави, її органів і посадових осіб по упорядкуванню суспільних відносин шляхом встановлення правових норм і прийняття в необхідних випадках індивідуально-регламентуючих рішень у відповідності з цими нормами по юридично-значимим питанням, які виникають у процесі таких відносин. Правове регулювання носить функціональний, управлінський характер.

Правова основа оперативно-розшукової діяльності в Україні складається із сукупності правових актів, які проголошують правові норми, що регламентують групи однорідних суспільних відносин між державою і особою в процесі діяльності по забезпеченню безпеки людини і суспільства, шляхом застосування спеціальних методів, сил і засобів, і виконання оперативно-розшукових дій, якщо іншими заходами неможливо попередити чи усунути загрозу життєво важливим інтересам людини і суспільства. В такій діяльності через застосування правових норм регламентуються відносини між державою чи її представниками, та особами (перш за все, особами які посягають на об'єкти, які охороняються кримінальним законодавством), і в зв'язку з необхідністю захисту життєво-важливих інтересів особистості, суспільства і держави від злочинних посягань.

Таке регулювання відбувається відповідно до ст.3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де вказано, що правову основу оперативно-розшукової діяльності становлять Конституція України, цей Закон, Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України, закони України про прокуратуру, міліцію, Службу національної безпеки, Прикордонні війська, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Нормативно-правові акти, які регламентують оперативно-розшукову діяльність, можна поділити на три групи:

- а) Конституція України і відповідні закони України;
- б) нормативно-правові акти міністерств і відомств та судових органів;

в) міжнародно-правові акти, учасником яких є Україна.

Конституція України – основна правова база оперативно-розшукової діяльності. Конституція має найвищу юридичну силу, це закон прямої дії, який застосовується на всій території України. Всі інші закони і відомчі акти повинні відповідати нормам Конституції, а в разі протиріччя їй вони вважаються не дійсними. Пряма дія конституційних норм має безпосереднє відношення до здійснення оперативно-розшукової діяльності.

В ст. 1 Конституції України проголошується, що Україна є незалежна, суверенна, демократична, соціальна і правова держава. Саме в такій державі права і свободи людини і громадянина мають бути пріоритетними і всебічно захищеними. Розділ 2 Конституції України проголошує основні права і свободи людини і громадянина, які визначають основу правового статусу громадянина України. Конституція надає особам право на власність, вибір професії і роду занять, право в'їзду і виїзду з України, таємницю листування, телефонних розмов, поштової, телеграфної та іншої кореспонденції, недоторканність житла, особистості, права пересування і вибору місця проживання та інші права і свободи. Обмеження таких прав можливе тільки на підставі судового рішення. Саме про таке можливе обмеження прав громадянина говориться в законодавстві про оперативно-розшукову діяльність. Права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені відповідно до закону тільки в тій мірі, в якій це необхідно для захисту основ конституційного ладу, державного устрою, моралі, здоров'я, прав і законних інтересів других осіб, забезпечення оборони і безпеки держави. Разом з тим, кожному громадянину, права і свободи якого обмежуються на підставі закону, Конституція гарантує судовий захист і не допускає фізичного і морального приниження честі, гідності та недоторканність особи.

Життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека особи визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини, їх гарантії складають зміст і цілі державної діяльності. Україна, як держава, відповідає перед людиною за свою діяльність. Ствердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Виконання вказаних завдань покладається на всі державні органи і громадські організації. Разом з тим, серед державних органів діють і такі, які створені, в основному, для охорони і захисту прав громадян, тобто для здійснення правоохоронної діяльності. Такі органи наділяються певною компетенцією на здійснення своїх повноважень, в т.ч. і засобами оперативно-розшукової діяльності.

Для правового регулювання оперативно-розшукової діяльності особливе значення мають ті конституційні положення, якими вирішуються питання загальної структури відповідних органів, основи їх

взаємовідносин, порядок їх утворення, а також поставлені основні завдання, які вони мають виконувати. В цих розділах Конституції сформульовані принципи побудови правоохоронних органів і відправлення правосуддя в державі. Так, Конституція України встановлює, що численність і структура військових та воєнізованих формувань (якими є і підрозділи Міністерства внутрішніх справ, Служби національної безпеки України, Прикордонні війська та інші), та їх функції визначаються тільки Верховною Радою України через прийняття законів.

Приписи Конституції України – юридична база для розробки і прийняття всіх інших законодавчих актів, в т.ч. актів з питань організації і діяльності судових і правоохоронних органів та їх компетенції в сфері оперативно-розшукової діяльності. Конституція України закріпила положення про розподіл державної влади в Україні на законодавчу, виконавчу і судову.

Конституція визначає повноваження не тільки Верховної Ради України, як «єдиного органу законодавчої влади в Україні», а встановлює також повноваження Президента України, Кабінету міністрів, Верховного Суду України, Прокуратури, систему судоустрою та судочинства (ст. 106, 113-116, 124, 125, 150, 151 Конституції України). В переліку найважливіших повноважень Президента, встановлених Конституцією, призначення за згодою Верховної Ради, Прем'єр-міністра України і Генерального прокурора України, самотійно – міністрів і керівників Служби безпеки і Державної податкової адміністрації, Державного Комітету по охороні кордонів та інших, які безпосередньо мають відношення до організації діяльності оперативно-розшукових органів.

2. Оперативно-розшукове законодавство України – правова основа оперативно-розшукової діяльності

Поряд з державними органами, які вирішують завдання поточних і перспективних питань господарчого будівництва, культури, науки, освіти, оборони і державної безпеки, зовнішньої політики і т.п., діють і такі, які створені тільки (або головним чином), для охорони і захисту права, тобто здійснення діяльності, яка на практиці і в теорії називається правоохоронною. І цьому виду державної діяльності притаманні, тільки для неї характерні, суттєві ознаки. Одна із них проявляється у тому, що така діяльність може здійснюватись тільки шляхом застосування *юридичних заходів впливу*. До заходів такого роду можна віднести заходи *державного примусу і стягнення*. Наприклад, якщо особа вчинила злочин, то їй може бути призначено покарання; якщо особа ухиляється від розслідування чи відбуття покарання, то можуть бути застосовані спеціальні заходи розшуку, затримання і примусового стягнення збитків,

завданих злочином і направлення до місць позбавлення волі; якщо людина незаконно проникла на територію України, вона може бути примусово видворена; якщо особа займалась незаконною діяльністю, то, стосовно неї, можуть бути вжиті спеціальні заходи розкриття її протиправної поведінки, якщо особа готується вчинити злочин, то правоохоронні органи зобов'язані вжити належних заходів попередження і т.п.

Іншою суттєвою ознакою правоохоронної діяльності являється те, що застосовувані в процесі її здійснення юридичні заходи повинні неухильно відповідати закону або іншим правовим актам, прийнятим на основі закону. Тільки на їх основі допускається застосування конкретних заходів впливу і чітко визначається їх міра та зміст. Орган, який звертається до таких заходів, зобов'язаний пунктуально виконувати вимоги відповідних нормативних актів. Так, якщо про затримання особи, підозрюваної у скоєнні злочину необхідно протягом 24 годин повідомити суд та прокурора, то таке правило є обов'язковим для всіх, кому надано право проводити затримання.

Характерним для правоохоронної діяльності являється і те, що вона реалізується у встановленому законом порядку, з дотриманням певних процедур. Всі випадки прийняття рішень про застосування чи незастосування юридичних заходів впливу відбуваються згідно конкретних правил, регламентуючих такі дії. Такі правила підлягають обов'язковому виконанню. Їх порушення може мати наслідком визнання вжитих заходів незаконними недійсними. Так, затримання і звільнення підозрюваного у вчиненні злочину повинні бути оформлені спеціальними протоколами і постановами згідно кримінально-процесуального законодавства, чоловіки і жінки, неповнолітні і дорослі в ізоляторах тимчасового утримання мають утримуватись роздільно, проникнення в приміщення, обшук житла повинні бути не тільки належним чином оформлені, а й відповідним чином санкціоновані.

Нарешті, суттєвою ознакою правоохоронної діяльності є те, що її здійснення покладається, перш за все, на спеціально створені державні органи. Такі органи комплектуються відповідним чином підготовленими спеціалістами. Організація і діяльність таких органів детально і всебічно регламентована законодавством та відомчими актами, направленіми на виконання законів.

Правоохоронна діяльність включає в себе і такий вид державної діяльності як роботу по попередженню, виявленню і припиненню злочинів за допомогою спеціальних сил і засобів, в т.ч. і негласного характеру та з використанням інших конфіденційних можливостей, які передбачені законом.

В Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.93 р. в ст. 2 дається перелік

правоохоронних органів України. До них відносяться органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні органи, органи охорони, державного кордону, органи державної податкової служби, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісної охорони, інші органи, здійснюючі правозастосовну і правоохоронну функції. І цей перелік не повний, оскільки в ньому не враховані державні органи і громадські організації, які в тій чи іншій мірі здійснюють правоохоронні функції. До них слід віднести органи і установи Міністерства юстиції, Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, Раду Національної безпеки і оборони України, адвокатуру, розвідувальні органи. Але право здійснювати оперативно-розшукову діяльність надається не усім правоохоронним органам, а тільки тим, які названі в ст. 5 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» та в Законі України «Про розвідувальні органи України» від 22 березня 2001 року.

Згідно цього закону оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами:

- Міністерства внутрішніх справ України – кримінальною, транспортною та спеціальною міліцією, спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, судовою міліцією;

- Служби безпеки України – розвідкою, контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;

- Служби зовнішньої розвідки України – агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки;

- Державної прикордонної служби України – розвідувальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), оперативно-розшуковими підрозділами відповідно спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділами з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативно-технічними;

- Управління державної охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона;

- органів державної податкової служби – оперативними підрозділами податкової міліції;

- органів і установ Державного департаменту України з питань виконання покарань – оперативними підрозділами;
- розвідувального органу Міністерства оборони України – оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки

Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами *не допускається*.

Правову основу оперативно-розшукової діяльності складають не тільки перелічені закони, а й такі, як Кримінально-процесуальний кодекс, Кримінальний кодекс, «Закон про організаційно-правові основи боротьби з корупцією і організованою злочинністю», Закон України «Про інформацію», Закон України «Про державну таємницю», Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про статус суддів України» і ряд інших. Кожний з цих законів регламентує певні групи спеціальних відносин, які виникають в процесі оперативно-розшукової діяльності і у зв'язку з нею.

Кримінально-процесуальний кодекс України містить, зокрема, положення, згідно якого на органи дізнання покладається прийняття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення злочинів і осіб, що їх вчинили, регламентується також робота по розшуку осіб, які вчинили злочини і ухиляються від слідства і суду. Закон України «Про державну таємницю» вказує, що державна таємниця – вид таємної інформації, яка охоплює відомості в сфері оборони, економіки, державної безпеки і охорони правопорядку, розголошення яких може причинити ущерб життєво-важливим інтересам України, а також визначає, що до державної таємниці можуть бути віднесені результати розвідувальної, контррозвідувальної і оперативно-розшукової діяльності, відомості про осіб, які співробітничали або співпрацювали на конфіденційній основі з органами, здійснюючими таку діяльність, про порядок організації і здійснення охорони вищих законодавчих і виконавчих органів влади, вищих посадових осіб держави, про систему урядового і спеціального зв'язку.

В законах України «Про інформацію» та «Про звернення громадян» викладені пояснення про інформацію стосовно громадян, порядок доступу громадян і організацій до інформації про них, захист інформації і захист права громадян на доступ до інформації, порядок обов'язкового розгляду звернень громадян, реагування та відповіді на них.

3. Нормативно-правові акти виконавчих органів влади та правоохоронних відомств

Крім законів, правове регулювання оперативно-розшукової діяльності здійснюється також *указами Президента України*,

постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, нормативними актами відомств, здійснюючих оперативно-розшукову діяльність чи її контролюючих.

Президент України має право видавати укази з питань охорони правопорядку, боротьби зі злочинністю, діяльності правоохоронних органів. Так, Президент України 30.12.94 р. видав Указ «Про заходи по удосконаленню діяльності Координаційного Комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю»; 29.04.94р. Указ «Про удосконалення роботи по підготовці законопроектів і проведенню правової реформи». Сфера конкретних відносин, які виникають у процесі оперативно-розшукової діяльності також може регулюватись указами Президента, наприклад від 17.09.96 р. «Про комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки», від 21.06.94 р. «Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю».

У 1996 році Президент України видав Указ про створення у складі Державної податкової адміністрації України Головного управління податкової поліції шляхом підпорядкування Державній податковій адміністрації підрозділів Міністерства внутрішніх справ України по боротьбі з кримінальним приховуванням прибутків від оподаткування. Більше двох років податкова поліція діяла на підставі Указу Президента, поки 14.02.98 року з введенням в дію Закону України «Про внесення змін до Закону України» «Про державну податкову службу в Україні» було організовано податкову міліцію з поширенням на посадових осіб податкової міліції основних прав, визначених законом України «Про міліцію».

Президент України, згідно конституційних повноважень, видає розпорядження, в т.ч. з питань правоохоронної та оперативно-розшукової діяльності. Так, розпорядженням Президента України від 07.10.92 р. затверджено Положення про Міністерство внутрішніх справ України, розпорядженням Президента України від 30.12.97 р. затверджено Положення про Міністерство юстиції України.

Кабінет Міністрів України затвердив Положення про державну службу охорони при МВС України (Постанова КМ № 615 від 10 вересня 1993 р.). Цим Положенням Державна служба охорони при МВС України визначається як централізована система підрозділів, створених для охорони фізичних і юридичних осіб, державного, колективного, приватного майна, майна іноземних держав, міжнародних організацій, іноземних юридичних осіб, а також громадян. Кабінетом Міністрів України затверджена ціла низка Положень, постанов, інструкцій, правил, які регламентують різні сторони оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів і їх структурних підрозділів. Постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.92 р. затверджено Положення про дозвільну систему, яким визначено перелік об'єктів, на які поширюється дозвільна система та порядок

виготовлення, придбання, перевезення, обліку і використання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а також відкриття та функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян. Цим положенням регламентуються питання обліку і контролю за збереженням і використанням зброї, вибухових і отруйних речовин, наркотиків і наркотичної сировини, незаконні операції щодо яких є об'єктом особливої уваги суб'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Велике значення в правильному застосуванні законів правоохоронними органами в діяльності по боротьбі зі злочинністю мають керівні роз'яснення, які даються Пленумом Верховного Суду. Такі роз'яснення оформляються у вигляді постанов і містять, як правило, приписи з питань належного застосування законодавства, в тому числі і того, що регламентує організацію для всіх органів і посадових осіб, які застосовують закон, по якому дане роз'яснення.

Генеральний прокурор України видає накази, вказівки і приписи, обов'язкові для виконання всіма органами прокуратури. Так, наприклад, наказом Генерального прокурора України № 2 від 04.04.92 р. передбачена організація роботи по підбору, підготовці, розміщенню кадрів прокуратури та їх вихованню. Прокуратурою України спільно з МВС, СБУ і Держкомкордоном та Мінюстом розроблена інструкція про порядок зносин з закордонними правоохоронними органами, направлення до них службових звернень та виконання їх доручень; інша спільна інструкція передбачає взаємодію правоохоронних органів України при організації затримання та видачі іноземних громадян, які вчинили злочини за кордоном та передачі українським органам правопорядку тих, які вчинили злочини в Україні.

Компетенцію МВС України як центрального органу державної виконавчої влади визначено в Положенні про Міністерство внутрішніх справ України. Цим Положенням передбачено видання актів управління з питань діяльності органів внутрішніх справ, в тому числі і оперативно-розшукової діяльності. Зокрема, п. 7 Положення передбачає, що МВС у межах своїх повноважень видає накази, організує і контролює їх виконання.

Під нормативними актами відомства, здійснюючого оперативно-розшукову діяльність розуміються такі юридичні акти підзаконного адміністративної нормотворчості у вигляді правових актів управління, якими деталізуються норми закону та регламентуються суспільні відносини, що виникають в оперативно-розшуковій діяльності.

У разі потреби МВС України видає разом з іншими центральними органами державної виконавчої влади спільні акти. Так, МВС разом зі Службою безпеки видало ряд спільних наказів про боротьбу з

наркоманією, тероризмом, контрабандою і бандитизмом, разом з Державним комітетом по охороні кордонів – спільний наказ про боротьбу з незаконною міграцією.

У спільній інструкції МВС, СБУ, Держкомкордону, Держмитслужби, Міноборони та Мінюста України про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю, зареєстрованій в Міністерстві юстиції України 21 вересня 1994 року передбачається:

- взаємне інформування правоохоронними органами один одного про виявлені ними в процесі здійснення своїх функцій причини та умов, що сприяють злочинам та іншим правопорушенням, безпосередня боротьба з якими віднесена до компетенції іншого правоохоронного органу;

- погоджене визначення переліку інформації, оперативний облік якої та використання може сприяти своєчасному вжиттю заходів щодо запобігання злочинам, нормативне закріплення і порядок обліку такої інформації;

- забезпечення введення ступенів готовності у міськрайліноорганах;

- поміщення (звільнення) до ізоляторів тимчасового утримання, що не мають самостійних чергових частин, затриманих і взятих під варту осіб, забезпечення порядку їх конвоювання;

- виконання довідкової роботи при зверненні посадових осіб і громадян з питань роботи міськрайлінорганів та їх служб;

- контроль за станом охорони міськрайлінорганів та їх служб;

- забезпечення збереження службової документації, зброї, спеціальних засобів, засобів захисту, зв'язку, оперативної та криміналістичної техніки, іншого майна, закріпленого за черговою частиною;

- здійснення контролю за додержанням правил пожежної безпеки та санітарних правил в адміністративних будинках міськрайлінорганів та прилеглий до них території.

Відповідно до цих завдань формуються обов'язки добових нарядів та чергових частин.

Накази, вказівки і інструкції Міністерства внутрішніх справ України містять приписи стосовно діяльності як центрального апарату, так і територіальних органів внутрішніх справ. Наказом МВС України № 469 від 02.09.94 р. оголошено структуру апарату МВС України, наказом МВС України №235 від 01.10.91 р. затверджено Положення про відділ по контролю за дізнанням в органах внутрішніх справ, наказом № 474 від 01.08.93 р. організована Державна служба по боротьбі з економічними злочинами, а наказом МВС України № 745 від 25.11.92 р. передбачені заходи по удосконаленню структури і організації діяльності підрозділів

попереднього слідства і посилення їх взаємодії з оперативними підрозділами системи органів внутрішніх справ.

Детальне правове регулювання в органах МВС роботи оперативних підрозділів міліції є важливим засобом повного і правильного проведення в життя законів та підзаконних актів з питань боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку. Це забезпечує єдиний порядок і погодженість дій всіх підрозділів міліції, визначає конкретні шляхи подальшого вдосконалення роботи міліції із забезпечення правопорядку та безпеки громадян.

Рішення МВС у питаннях безпеки дорожнього руху, пожежної охорони, здійснення дозвільної системи та з інших визначених законодавством питань є обов'язковими для центральних і місцевих органів державної влади, а також підприємств, установ, організацій, всіх громадян.

4. Міжнародно-правове регулювання співробітництва правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю

Проблема злочинності в даний час набуває зростаючого глобального характеру. Злочинність практично у всіх країнах світу перетворюється у серйозну перешкоду на шляху їх соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, істотно знижуючи рівень життя населення, що викликає для світової спільноти необхідність спільного пошуку оптимальних форм співробітництва у вирішенні цієї проблеми. На даний час правоохоронні органи зіткнулись з такими видами злочинів, як міжнародний тероризм, організована транснаціональна злочинність, торгівля людьми, незаконна міграція, наркобізнес, торгівля зброєю та іншими, що становлять небезпеку не тільки для окремих держав, але й для всього людства, і потребують спільних зусиль і повсякденного співробітництва правоохоронних органів.

Можна виділити два види правового регулювання діяльності правоохоронних органів у боротьбі з міжнародною злочинністю: *договірний-правовий (або конвенційний) механізм*, шляхом укладання спеціальних угод та *інституційний механізм* у рамках міжнародних організацій. Причому друга форма є якісно новою і більш високим щаблем у співробітництві держав, важливим доповненням до системи договірних зв'язків. Виникнення міжнародних правоохоронних органів і організацій є відгуком на потребу держав у постійних формах узгодження і координації спільних зусиль у визначеній галузі й у заданих межах. Між двома названими видами співробітництва існують постійна взаємодія і взаємозв'язок. З одного боку, міжнародні органи й організації створюються на основі відповідних міждержавних договорів, а з іншого боку – у рамках міжурядових організацій розробляються і приймаються нові, і змінюються

або доповнюються існуючі угоди, а в ряді випадків створюються органи з контролю над їх виконанням.

Можна виділити такі *основні форми співробітництва* держав в оперативно-розшуковій діяльності:

- обмін оперативно-розшуковою, правовою та іншою інформацією;
- профілактика, розкриття та розслідування злочинів, стосовно яких укладені спеціальні угоди між державами;
- розшук і затримання злочинців на підставі договірних відносин або разових звернень однієї держави до іншої;
- видача злочинців іншій державі або міжнародному органу для кримінального переслідування;
- передача осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання у державі, громадянами якої вони є або до країни, де вони постійно проживають;
- передача органам іншої держави нагляду за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками;
- захист прав і свобод громадян однієї держави при здійсненні правосуддя в іншій країні;
- спільне вивчення причин та інших проблем злочинності, а також обмін досвідом роботи поліцейських та Інших органів;
- підготовка кадрів, надання експертних послуг, постачання спеціальних науково-технічних засобів і надання матеріально-технічної допомоги іншим державам.

Міжнародне співробітництво в оперативно-розшуковій діяльності повинно здійснюватися при дотриманні державного суверенітету, національного законодавства, невтручання у внутрішні справи держав, інших основних принципів міжнародного права. У якості спеціальних аспектів співробітництва можна виділити невідворотність відповідальності за вчинені міжнародні кримінальні злочини; гуманізм по відношенню до потерпілих підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, захист державою прав своїх громадян за кордоном; спрямованість оперативно-розшукової діяльності при міжнародному співробітництві тільки на кримінальні злочини та осіб, що їх вчинили, і невтручання в політичну, релігійну чи іншу громадську діяльність.

Під правовою допомогою у кримінальних справах варто розуміти форму співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю, що виявляється у виконанні на підставі взаємно дозволених за національними законами і міжнародними угодами заходів по виявленню та розкриттю злочинів, їх розслідуванню і судовому розгляду, а також реалізації вироків та інших рішень.

Поняття «правова допомога» вживається у двохсторонніх і багатосторонніх договорах, що укладаються між державами з метою

врегулювання цивільних і кримінально-правових відносин. Під міжнародною взаємодопомогою в оперативно-розшуковій діяльності слід розуміти відносини взаємного співробітництва між державами в галузі кримінального судочинства, що полягають у використанні на підставі міжнародних угод і національного законодавства визначених дій, необхідних для здійснення іноземною державою правосуддя в конкретній справі.

Міжнародне співробітництво в рішенні проблем, що стосуються прав і інтересів усіх держав і народів, є об'єктивною необхідністю. Правова допомога іноземним державам у кримінальних справах – це одна з форм міжнародного співробітництва. В даний час існує значна кількість міжнародних договорів про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах, які є основою правового співробітництва між державами.

Їх можна поділити на дві категорії:

- 1) Укладені СРСР, що діють в Україні як такі, що зберегли свою юридичну чинність у порядку правонаступництва;
- 2) Підписані від імені суверенної, незалежної держави України.

Такий поділ виник за умов історичного розвитку законодавства України на сучасному етапі.

В умовах, коли міжнародне співробітництво правоохоронних органів України розвивається у різних напрямках, принципового значення набувають питання видачі злочинців. Україна не має спеціального закону про видачу злочинців і керується двосторонніми угодами або окремими домовленостями про передачу конкретних злочинців. Відносини в питаннях видачі злочинців ґрунтуються, як правило, на умовах взаємності і на підставі двосторонніх угод між державами. Проте існують декілька багатосторонніх конвенцій про видачу злочинців, серед них: Європейська конвенція про видачу злочинців 1975 р.; Гарвардський проект про видачу злочинців; Конвенція про застосування терміна давнини до військових злочинців і злочинів проти людства 1968 р.; Гаазька конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р. та ін. Одним із перших таких договорів з міжнародного співробітництва був Ам'єнський договір 1802 р., який уклали Франція, Іспанія, Голландія та Великобританія у справах про фальшування грошей, банкрутство і вбивство. В них, як і в обопільних умовах, вказуються принципи «подвійної злочинності» або «подвійного зобов'язання», відповідно до яких особа підлягає видачі лише у випадку, коли скоєне нею діяння кваліфікується як злочин за законодавством тієї держави, що запитує і держави, яка запитує. Крім цього, у кримінальних законах обох держав за злочин, що тягне за собою видачу злочинця, повинно бути передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на термін від одного року і більше.

Бездоговірна видача злочинців можлива за розсудом держави відповідно до її національного законодавства або на підставі принципу взаємності. Видача осіб – це особливий вид правової допомоги, що пов'язується, як правило, із взяттям під варту особи, що видається. Внаслідок цього вона порушує не тільки інтереси держави, але й суттєві інтереси окремих осіб. Цим обумовлена детальна регламентація, яка міститься в договорах, як підстав, так і процедури видачі. Договори зобов'язують державу, до якої звернена вимога, негайно вчинити заходи до взяття під варту особи, яку потрібно видати. Винятком є ті випадки, коли видача не може мати місця. Аналіз тексту договорів дозволяє зробити висновок, що слідчо-судові та оперативно-розшукові органи не повинні виносити власну постанову або визначення про арешт особи, яка підлягає видачі, а прийняте рішення про затримання і видачу не потребує санкції суду. Договори вказують, що у числі документів до вимоги про видачу, насамперед, додається оригінал або засвідчена копія постанови про арешт. Значення договорів у цій частині полягає в тому, що прийняте у встановленому порядку компетентним органом іноземної держави рішення про взяття під варту певної особи розглядається в Україні в якості законної підстави для прийняття саме такого запобіжного заходу відповідно цієї особи.

У той же час договори передбачають додаткові гарантії, як проти необґрунтованої видачі, так і проти необґрунтованого арешту за вимогою іноземної держави. Так, договори встановлюють, що у разі виникнення сумнівів чи дійсно скоєний цей злочин, що спричиняє видачу, або якщо вимога про видачу не містить усіх необхідних даних, то держава, до якої звернена вимога, може просити додаткові відомості, для чого встановлюється термін до двох місяців. Цей термін може бути продовжений, але за наявності серйозних підстав і тільки за клопотанням держави, яка висуває вимогу. Якщо у встановлений термін додаткові відомості подані не будуть, держава, до якої звернена вимога, може не брати або звільнити особу, взятую під варту.

З проголошенням незалежності України перед нею виникли питання про створення власної договірно-правової бази з різних питань міжнародного співробітництва, зокрема, в сфері кримінально-правових відносин. Першою (і складною) проблемою, яка виникла в зв'язку з цим перед Україною, було її ставлення до угод та договорів про взаємну правову допомогу колишнього СРСР. Так, Декларація про суверенітет України й Акт про проголошення незалежності України надали Україні статус незалежної держави, що самостійно визначає і здійснює свою внутрішню і зовнішню політику у всіх сферах життя, особливо в економічній, політичній, соціальній і правовій. Розвиток міжнародних зовнішньоекономічних, політичних, культурних, побутових відносин, курс

на побудову в Україні відкритого демократичного суспільства, перехід народного господарства до ринкових відносин, державне сприяння діловим, культурним і особистим контактам обумовили постійне збільшення потоку іноземних громадян в Україну і громадян України в інші держави, що неминуче потягло за собою збільшення кількості ситуацій, що потребували правового регулювання.

В Декларації про державний суверенітет Україна заявила, що вона віддає перевагу загальнолюдським цінностям і пріоритету міжнародного права перед нормами національного законодавства. Цей принцип на законодавчому рівні наша держава закріпила в Конституції і визначила, що чинні міжнародні договори, на обов'язковість яких Верховна Рада України дала згоду, є частиною національного законодавства України. Відповідно до Закону України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10.12.1991 р., укладені Україною і ратифіковані належним чином міжнародні договори складають невід'ємну частину національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм законодавства України. У силу ст.7 Закону України «Про правонаступність України» від 12.09.1991 р. були підтверджені зобов'язання нашої держави міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України. Відповідно до цього закону Україна є правонаступницею прав і обов'язків міжнародних договорів Союзу РСР, що стосуються її території, відповідають її інтересам і не суперечать Конституції України.

Незважаючи на незмінність давніх договірних форм і головної мети договорів про взаємну допомогу, вони з проголошенням незалежності України отримали новий зміст, що враховує не тільки існуючі відносини між державами, але й тенденції в їх розвитку, що сприяє стабільності й ефективному застосуванню їх положень в нових умовах.

У сфері кримінально-правових відносин міжнародний договір є правовою основою не тільки міжнародного співробітництва, але і формою регулювання внутрішньодержавних кримінально-правових, кримінально-процесуальних відносин і оперативно-розшукової діяльності, яка їх обслуговує. Особливо це стосується міжнародних актів про взаємодопомогу в кримінальних справах, застосування яких передбачено ст. 31 КПК України.

Таким чином, правову основу міжнародного співробітництва в оперативно-розшуковій діяльності складають:

- міжнародні, міждержавні договори (двосторонні і багатосторонні): пакти, конвенції, договори, угоди;
- міждержавні угоди з окремих питань, які стосуються взаємодії в боротьбі зі злочинністю;
- міжвідомчі договори (угоди);

– національне законодавство з питань надання міжнародної правової допомоги;

– неписані норми (звичаї) міжнародного права (міжнародна ввічливість, взаємність і ін.).

Міжнародне співробітництво в питаннях боротьби зі злочинністю основною своєю метою ставить захист прав і свобод людини. Тому правовою основою в даній сфері діяльності будуть Загальна Декларація прав і свобод людини, Міжнародний пакт про цивільні і політичні права, Європейські конвенції та інші міжнародні нормативні акти з питань захисту прав людини, охорони громадського порядку, миру і спокою.

Загальна Декларація прав людини – один з перших документів, прийнятий у рамках ООН з метою міжнародно-правового сприяння забезпеченню основних прав і свобод людини. Ряд положень Загальної декларації регламентує права осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності або визнаних винними у скоєнні злочинів та відбувають покарання. Зокрема, ст. 3, 5, 7-12 і 14 Декларації містять положення, що стосуються прав заарештованих осіб, або тих, що знаходяться під вартою до судового розгляду. Права кожного мають бути захищеними від свавільного арешту і затримання; осуджуються і забороняються катування, жорстоке, нелюдське або принижуюче людську гідність поводження, свавільне втручання в особисте і сімейне життя, посягання на недоторканність житла і таємницю листування. У Декларації сформульовані принципи кримінального судочинства і кримінального права: презумпція невинуватості і заборона застосовувати новий кримінальний закон до раніше скоєних діянь, якщо він погіршує положення особи, що притягується до кримінальної відповідальності.

Прямим розвитком ідей Загальної Декларації є прийняття міжнародних пактів про права людини, схвалених Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1966 року, зокрема, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародного пакту про цивільні і політичні права.

Міжнародні пакти більш докладно і детально, ніж Загальна декларація, визначають міжнародні стандарти в цій області. Вони є відкритими договорами, що містять юридично обов'язкові положення для їхніх учасників, і встановлюють конкретні процедури з їх реалізації.

Всі договори, укладені Україною з іншими країнами про надання правової допомоги в кримінальних, цивільних і сімейних справах у розділах, які переважно називаються «Загальні положення», містять статті, які встановлюють, що договірні сторони надають одна одній правову допомогу шляхом виконання окремих процесуальних дій. Договори містять майже однаковий перелік цих дій: проведення експертизи, допит обвинувачених, свідків, експертів, опитування сторін та

інших осіб, безпосередній судовий огляд, а також вручення документів, обмін інформацією про скоєні тяжкі злочини, якщо є підстави вважати, що вони можуть мати міжнародний характер.

Те, що цей перелік не є вичерпним, очевидно з тих розділів договорів, що регламентують порядок надання правової допомоги по кримінальних справах. Норми цих розділів передбачають вчинення інших, не передбачених у «загальних положеннях» дій з розслідування кримінальної справи і виконання вироку. Так, ст. 57 Договору між Україною і Литовською Республікою передбачає можливість арешту особи, яка підлягає видачі; ст. 62 говорить про транзитне перевезення через територію договірних держав осіб, виданих третьою державою; ст. 65 передбачає обов'язок взаємного повідомлення договірних сторін про результати карного переслідування виданих ними осіб; ст. 61 регламентує порядок видачі особи.

До міжнародно-правових актів, які регламентують питання надання правової допомоги при розслідуванні злочинів, належить Мінська конвенція про правову допомогу і правові відносини по цивільним, сімейним і кримінальним справам, укладена між країнам членами СНД 22.01.93р. в Мінську. У перших статтях цієї конвенції проголошується, що громадяни однієї договірної сторони користуються на території іншої договірної сторони стосовно своїх особистих і майнових прав таким же правовим захистом, як і громадяни іншої договірної сторони. Зокрема, вони мають право вільно і безперешкодно звертатися до суду, прокуратури, правоохоронних органів, нотаріальних органів, в установи та в інші заклади договірної сторони, до компетенції яких належать цивільні, сімейні та кримінальні справи, можуть виступати в них, порушувати клопотання, пред'являти позови і здійснювати інші процесуальні дії на тих же умовах, що і громадяни іншої сторони. При виконанні доручень про надання правової допомоги заклад, який запитує, застосовує законодавство своєї держави. Однак, на прохання установи, яка запитує, можуть застосуватись процесуальні норми договірної сторони установи, від якої виходить доручення, якщо вони не суперечать законодавству держави в якій воно виконується.

Договори передбачають і такий вид допомоги, як вручення документів. Громадянам України, що перебувають за кордоном, судові та інші процесуальні документи відповідно до договорів можуть бути вручені через дипломатичні представництва і консульські установи. Їх посадові особи виконують доручення українських правоохоронних органів про проведення процесуальних дій щодо громадян України; якщо це не заборонено законами держави перебування. Зазначені доручення здійснюються з дотриманням кримінально-процесуального законодавства України.

Інший спосіб передбачає, що установа, яка запитує, здійснює їх доручення правоохоронному органу іншої держави для виконання, якщо документ складений на відповідній мові, або забезпечений завіреним перекладом. Якщо документ, що надійшов з-за кордону, не може бути вручений по зазначеній в дорученні адресі, то відповідний правоохоронний орган, якому доручено вручити документ, зобов'язаний встановити адресу особи, якій направлено документ. Якщо цю адресу встановити неможливо, то документ, що підлягає врученню, має бути повернений у Генеральну прокуратуру України із вказівкою того, що було зроблено для встановлення і розшуку адресата.

В Україні документ, який надійшов від іноземної держави, вручається під розписку, яку дає особа, що одержала документ. У розписці обов'язково вказується час і місце його вручення. Через Генеральну прокуратуру України дана розписка направляється у відповідний заклад іноземної держави, що направила документ для вручення. Документи, що надійшли з-за кордону, на території України можуть вручатися за правилами держави, з якої надійшло доручення при дотриманні двох умов: 1) при наявності прохання про це від відповідного органу іноземної держави; 2) за умови, що ці правила не суперечать законодавству України.

У міжнародному співробітництві оперативно-розшукові органи України дотримуються основних міжнародних правових документів, які регламентують захист прав та свобод людини, визначають світові підходи у боротьбі зі злочинністю і встановлюють узвичаєні правила поведінки стосовно осіб, що розшукуються, відбувають покарання за вироком суду, затриманих під час слідства або утримуються під вартою.

Такими міжнародно-правовими документами є:

- Загальна Декларація прав людини, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р.;
- Міжнародний пакт про цивільні і політичні права, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 р. та підписаний Україною від 19.10.1973 р.; який набрав сили 23.03.1976 р.;
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки або покарання, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1984 р., підписана Україною 26.01.1987 р., набрала сили 26.06.1987 р.;
- Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими, прийняті резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 31.07.1957 р.;
- Стандартні мінімальні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з ув'язненими (Токійські правила), прийняті резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 14.12.1990 р.;
- Міжнародні акти, спрямовані на запобігання організованої злочинності і боротьбу з нею;

– Головні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами для підтримки правопорядку, прийняті резолюцією на VIII Конгресі ООН про запобігання злочинності й поводження з правопорушниками від 7.09.1990 р.;

– Типова угода про взаємну допомогу в сфері кримінального правосуддя і Типова угода про видачу, прийняті резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 14.12.1990 р.

Україна приєдналася і ратифікувала практично всі міжнародно-правові конвенції, присвячені боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом та іншими злочинами проти життя людей.

У вересні 1995 року Верховна Рада України прийняла постанову про приєднання України до Європейської конвенції 1995 року про взаємну допомогу в кримінальних справах, Європейської конвенції 1993 року про передачу засуджених осіб, Європейської конвенції 1957 року про видачу правопорушників. У жовтні 1995 року вищим законодавчим органом України прийнята Постанова про приєднання України до Європейської конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію прибутків, отриманих злочинним шляхом. Укладені міжнародні договори України про взаємну допомогу по кримінальних справах, офіційне видання яких є обов'язковим, після ратифікації набувають значення внутрішньодержавного закону і безпосередньо застосовуються суб'єктами національного права України.

Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності у сфері міжнародного співробітництва є різноаспектним і здійснюється на підставі вказаних міжнародних актів і конвенцій, законів та інших нормативних актів України, міжнародних договорів, угод і протоколів та спеціальних міжвідомчих угод і протоколів. Ці документи різні за обсягом і масштабом, напрямкам і метою. Головними задачами при цьому визнаються:

- боротьба зі злочинами проти життя, здоров'я, свободи і гідності, особистості і власності;
- боротьба з бандитизмом, тероризмом і міжнародною злочинністю;
- боротьба з незаконним обігом зброї, боєприпасів, вибухівки, отруйних речовин і радіоактивних матеріалів;
- боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин;
- боротьба з виготовленням і збутом фальшивих документів, грошей і цінних паперів;
- боротьба зі злочинами в сфері економіки;
- боротьба з незаконною міграцією;
- боротьба з кіберзлочинністю;

- боротьба з контрабандою, а також злочинами, об'єктом яких є культурні й історичні цінності;
- розшук злочинців, безвісно зниклих, державних боржників;
- встановлення осіб невідомих, хворих і дітей, невпізнаних трупів;
- боротьба зі злочинами на автомобільному, повітряному, залізничному, водному транспорті при міжнародних перевезеннях.

Після 1992 року правоохоронні відомства, і в першу чергу, МВС України, почали «стихійно» оформляти у вигляді угод свої спільні дії з відповідними органами, спочатку країн СНД, а потім і інших держав.

Уряд і Міністерство внутрішніх справ України за його дорученням підписали ряд двосторонніх протоколів, заяв, інших документів про співробітництво з питань боротьби зі злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, забезпечення громадського порядку. Серед них: угода про співробітництво між МВС України і МВС Угорської республіки (12.02.1992 р.); договір про співробітництво між МВС України і МВС Литовської республіки (30.05.1992 р.); угода про співробітництво між МВС України і МВС Латвійської республіки по боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин (21.10.1992 р.); договір про співробітництво між урядом Республіки Хорватія й урядом України по боротьбі з тероризмом, контрабандою, зловживанням наркотичних засобів, організованою й іншою злочинністю (26.10.1993 р.); угода про співробітництво у сфері запобігання скоєнню злочинів і в правоохоронній діяльності між урядом України й урядом держави Ізраїль (16.06.1994 р.) та ін.

На урядовому рівні укладені і ратифіковані Верховної Радою України договори про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах із Китайською Народною Республікою (1992 р.), із Литовською Республікою (1993 р.), з Республікою Польща (1993р.), із Республікою Молдова (1993 р.), з Естонською Республікою (1995 р.), з Грузією (1995 р.), з Латвійською Республікою (1995 р.), пізніше підписанні і ратифіковані подібні договори з Румунією, Болгарією, Монголією, В'єтнамом, США та рядом інших країн.

Розвиток міжнародного життя, внутрішні процеси в окремих країнах, виникнення нових незалежних держав на місці колишніх СРСР, Чехословацької Соціалістичної республіки, Соціалістичної Федеративної республіки Югославії і подальший розвиток співробітництва з конкретних питань в умовах незалежності обумовили укладення нових міжнародних договорів між урядами України й окремих держав, а також між МВС України і МВС іноземних країн. Деякі з таких угод є багатосторонніми, інші – двохсторонніми, значна частина домовленостей оформлена протоколами. Нині діють такі міжнародні договірні документи, підписані МВС України і МВС країн-членів СНД:

- Про взаємодію МВС незалежних держав у сфері боротьби зі злочинністю (Алма-Ата, 1992);
- Про взаємовідносини МВС у сфері обміну оперативно-розшуковою інформацією (Чолпон-Ата, 1992);
- Про співробітництво МВС в області забезпечення матеріально-технічними засобами і виготовлення спеціальної техніки (Чолпон-Ата, 1992);
- Про співробітництво МВС по боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин (Київ, 1992);
- Про співробітництво МВС з техніко-криміналістичного забезпечення оперативно-службової діяльності (Єреван, 1993);
- Про співробітництво МВС у сфері боротьби з організованою злочинністю (Ашхабад, 1994);
- Про порядок передачі та транзитне перевезення осіб, що утримуються під вартою (Ашхабад, 1994);
- Про співробітництво в боротьбі з організованою злочинністю (Харків, 2001).

Рішенням Ради міністрів внутрішніх справ держав учасників СНД від 17 лютого 1995 року була схвалена «Типова угода про співробітництво ОВД прикордонних районів». У ст. 3 Угоди передбачений обмін оперативно-розшуковою, криміналістичною й іншою інформацією як на підставі запитів, так і без них, якщо є підстави вважати, що це становить інтерес для ОВС. В результаті, наприклад, склалось тісне співробітництво між правоохоронними органами Харківської і Білгородської, Сумської і Курської, Донецької, Луганської і Ростовської областей. Воно складається із спільного проведення процесуальних дій, обміну оперативною інформацією у випадках, що не терплять зволікання, виконання доручень, про надання правової допомоги у кримінальних справах до їх надходження з генеральних прокуратур та ін.

Слід зазначити, що докази, отримані в рамках наведених угод, суди приймають без заперечень. Ці приклади свідчать про те, що ОВС прикордонних районів можуть бути наділені більшою самостійністю в питаннях співробітництва при розслідуванні злочинів. Угоди такого роду, звичайно, дозволяють вести боротьбу зі злочинністю на якісно новому рівні, але в повному обсязі не дозволяють вирішити всі проблеми, тому що коло питань, які потребують врегулювання, достатньо широке і виходить за рамки компетенції окремих областей і навіть керівників правоохоронних органів держав.

Правові основи міжнародного співробітництва Міністерства внутрішніх справ України та його органів на місцях витікають з Конституції України, Декларації про суверенітет України, Акта про проголошення незалежності України, Закону України «Про міліцію»,

Положення про Міністерство внутрішніх справ України. Закон України «Про міліцію» (ст.8) і Положення про Міністерство внутрішніх справ України дозволяють МВС України вступати в міжнародні відносини з питань боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку і захисту прав і свобод громадян відповідно до угод, укладених з цього приводу і затверджених Кабінетом Міністрів України.

Цікавим є прийнятий на сьомому пленарному засіданні парламентської асамблеї держав-учасників СНД в 1998 р. рекомендаційний документ – Модельний кримінально-процесуальний кодекс держав-учасниць СНД. Не виключено, що згодом цей документ може у визначеній мірі вплинути на уніфікацію внутрішньодержавного законодавства країн СНД. В цілому положення цього документу не суперечать Мінській конвенції, які виконує Україна про правову допомогу. Слід мати на увазі, що Україна ратифікувала ряд європейських конвенцій, у тому числі Європейську конвенцію про видачу і Європейську конвенцію про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, що вимагає узгодження з цими правовими актами інших, які розробляються.

У проблемі залучення якоїсь держави, у тому числі й України, до міжнародного співробітництва, що стосується захисту людини і її інтересів, завжди варто розрізняти якісний і кількісний аспекти. Щоб досягти результатів в боротьбі з протиправними діями, неприпустимо віддавати перевагу кількісному аспекту, тобто приєднуватися до більшості багатосторонніх угод і укладати двосторонні угоди з максимально можливою кількістю інших держав. Головне полягає не в кількості укладених угод, а в тому, щоб кожне положення було урегульоване на національному рівні і виконано. Україна забезпечує не просто міжнародне, а цивілізоване міжнародне співробітництво, особливістю якого є не тільки високий рівень відповідальності кадрів правоохоронних органів, й високий рівень загальної правової культури. Будучи цивілізованою державою, Україна поширила на своїй території дію системи найважливіших міжнародно-правових актів, що гарантують ефективне співробітництво в сфері боротьби зі злочинністю.

Головна мета такого кроку – забезпечити поряд із зберіганням власної національної юрисдикції можливість кримінального переслідування осіб незалежно від їх місцезнаходження. Це можливо тільки в тих випадках, коли ефективність і злагодженість співробітництва правоохоронних органів будуть вище темпів інтеграції транснаціональної злочинності. При цьому важливим показником ефективності взаємодії є не тільки кількість наявних міжнародних актів, але й їх спроможність обумовити нормативно всі реально виникаючі правовідносини, в тому числі й у сфері оперативно-розшукової діяльності.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 р. № 220 «Про Національне центральне бюро Інтерполу» взаємодія правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав щодо рішення питань боротьби зі злочинами, що мають транснаціональний характер, здійснюється тільки через Національне центральне бюро Інтерполу. Міністерство внутрішніх справ України виступає як Національне центральне бюро Інтерполу. Варто зауважити, що ефективність виконання завдань-функцій Укрбюро Інтерполу в значній мірі залежить від інформаційної підтримки – інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності всіх правоохоронних органів України та інших держав, а, отже, від державної інформаційної політики, що проводиться як в усьому світі, так і в Україні.

На цей час вже налагоджена взаємодія між ОВС України та правоохоронними органами інших держав. В системі інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України функціонують інформаційні підсистеми «Розшук», «Пізнання», «Угон», «Арсенал», «ОАЗИС», «Антикваріат», міжвідомчий банк даних «Наркобізнес», багатоцільовий інтегрований банк даних Головного Управління по боротьбі з організованою злочинністю, банк даних кримінальної статистики, які сприяють ефективності оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів України та інших країн. Варто зауважити, що правове використання перерахованих підсистем і розробка нових на міждержавному рівні дозволить досягти помітних зрушень у рішенні проблем транснаціональної злочинності і захисту прав і свобод людини.

Лекція № 3

Гарантії законності в оперативно-розшуковій діяльності

П Л А Н Л Е К Ц І Ї

- 1. Контроль за оперативно-розшуковою діяльністю.**
- 2. Визначення строків ведення оперативно-розшукової діяльності та тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина.**
- 3. Поновлення матеріальних і моральних збитків.**
- 4. Санкціонування окремих оперативно-розшукових заходів.**

1. Контроль за оперативно-розшуковою діяльністю

У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» не випадково права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (ст. 8) і гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності (ст. 9) розміщені поруч. Фактично на кожне положення про права оперативних підрозділів в законі приводяться

відповідні гарантії захисту прав і свобод особи, обмеження повноважень оперативних підрозділів в тому чи іншому випадку. У кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться *оперативно-розшукова справа*. Постанова про заведення такої справи підлягає затвердженню начальником органу внутрішніх справ, служби безпеки, прикордонних військ, охорони вищих посадових осіб, оперативного підрозділу податкової міліції, установи виконання покарань.

Начальник органу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний перевірити підстави для заведення оперативно-розшукової справи, та несе відповідальність за виконання завдань, покладених на очолювану ним службу і дотримання законності при цьому.

Заведення оперативно-розшукової справи дає можливість сконцентрувати всі оперативні матеріали в одній справі, аналізувати їх в єдності, здійснювати контроль за їх перевіркою та дотримання гарантій при їх реалізації на особу, яка підозрюється в підготовці або вчиненні злочину, переховується від органів розслідування або ухиляється від відбування кримінального покарання. З цієї метою ведеться тільки *одна* оперативно-розшукова справа. Якщо протягом шести місяців не встановлено даних, що вказують на ознаки злочину в діях особи, відносно якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, така справа підлягає знищенню. Оперативно-розшукові справи не заводяться при перевірці осіб у зв'язку з їх допуском до державної, військової та службової таємниці.

Контроль за оперативно-розшуковою діяльністю здійснюється Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Державним Комітетом по охороні державного кордону, Управлінням охорони вищих посадових осіб України, Державною податковою адміністрацією України, Державним департаментом України з питань виконання покарань.

Відомчий контроль здійснюється з метою:

- дотримання законності і обґрунтованості оперативно-розшукових заходів у відповідності до вимог законів та відомчих нормативних актів з питань організації оперативно-розшукової діяльності;
- своєчасного виявлення та усунення недоліків під час здійснення оперативно-розшукових заходів та попередження можливих відхилень від вимог законів і відомчих нормативних актів;
- реагування на порушення законності під час проведення оперативно-розшукових заходів, відновлення порушених прав і свобод особи, відшкодування моральних і матеріальних збитків, притягнення винних до відповідальності.

Повсякденний і поточний контроль за дотриманням законності в проведенні оперативно-розшукової діяльності здійснює керівник оперативного підрозділу. Керівники органів здійснюючих оперативно-

розшукову діяльність можуть мати заступників, відповідальних за організацію оперативно-розшукової діяльності. В органах внутрішніх справ в містах і районах у начальників органів є заступники – начальники кримінальної міліції, які відповідають за роботу оперативних підрозділів. В ГУМВС - УМВС областей, міст Києва і Севастополя - перші заступники начальників УМВС - начальники кримінальної міліції і перші заступники - начальники управлінь по боротьбі з організованою злочинністю.

Керівник оперативного підрозділу для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності:

- організує своєчасне отримання оперативно-розшукової інформації за допомогою оперативно-розшукових заходів, передбачених виключно оперативно-розшуковим законодавством;

- у відповідності з законом та нормами відомчих наказів інструкцій забезпечує оперативну перевірку інформації і проведення по оперативно-розшуковим справам;

- вивчає обґрунтованість і доцільність здійснення оперативно-розшукових заходів, для проведення яких потрібна санкція суду чи дозвіл старшого оперативного керівника;

- забезпечує проведення оперативно-розшукових заходів у відповідності з правилами конспірації, створює умови конфіденційності і безпеки співробітництва з особами, залученими до здійснення оперативно-розшукової діяльності;

- координує роботу оперативного підрозділу з іншими оперативними підрозділами і службами, органу здійснюючого оперативно-розшукову діяльність, а з санкції вищого оперативного керівництва забезпечує взаємодію з оперативними підрозділами інших органів і відомств, здійснюючих оперативно-розшукову діяльність;

- забезпечує в установлених законом випадках і порядку інформування органів державної влади і управління про факти необхідні їм для успішного виконання завдань, поставлених перед ними;

- організує заходи по забезпеченню безпеки оперативних працівників як від злочинних посягань, так і від негативного впливу оточення, в якому оперативний працівник виконує завдання, запобігає можливим помилкам і порушенням закону та відомчих нормативних актів з питань оперативно-розшукової діяльності;

- аналізує етапи оперативно-розшукової діяльності оперативного підрозділу, її відповідність вимогам закону, ставить оперативні завдання, розподіляє їх між виконавцями, організує і контролює виконання.

Керівник оперативного підрозділу може виступати і як керівник органу дізнання і в межах своєї компетенції виконувати всі вимоги кримінально-процесуального законодавства:

- розглядати скарги та інші заяви про протиправні дії, а у випадках,

передбачених законом порушувати кримінальні справи;

- затримувати осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, і тримати їх під вартою на підставах і в порядку, передбачених кримінально-процесуальним законодавством;

- звільняти з-під варти осіб, затриманих без достатніх на те підстав;

- організовувати та контролювати виконання письмових доручень слідчого, вказівок прокурора, постанов і рішень суду про проведення окремих процесуальних дій;

- перевіряти достовірність і надавати слідчому, прокурору, суду за їх вимогою необхідну для них інформацію, в порядку встановленому законом;

- затверджувати рішення особи, яка проводить дізнання з найважливіших питань розслідування, в першу чергу про хід справи (її порушення, зупинення, відновлення, закриття, передачу слідчому), про застосування заходів процесуального примусу (затримання, арешт, привід, обшук, накладення арешту на майно);

- в порядку контролю вивчати матеріали кримінальної справи, заслуховувати звіти про стан її провадження, дає обов'язкові для виконання дізнавачем вказівки по справі.

Названі та інші повноваження дають можливість керівнику оперативного підрозділу здійснювати реальний контроль за проведенням оперативно-розшукових заходів та їх відповідності вимогам закону і відомчих нормативних актів з питань оперативно-розшукової діяльності.

Виконання завдань оперативно-розшукової діяльності вимагає від працівників оперативних підрозділів чіткого знання норм чинного законодавства, його неухильного дотримання на практиці, глибокого розуміння сутності оперативно-розшукової діяльності, як форми захисту прав і свобод людини, забезпечення конституційних гарантій їх реалізації.

Принципи додержання прав свобод людини, викладені у ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», визнають, що в процесі оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод фізичних і юридичних осіб. Чітке і неухильне дотримання закріплених нормативних положень стосовно правового статусу особистості є однією із принципових вимог законності і важливою гарантією її дотримання в здійсненні оперативно-розшукової діяльності.

2. Визначення строків ведення оперативно-розшукової діяльності та тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина

Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, закріплено

у ст. 64 Конституції України. Обмеження прав і свобод може бути у випадках, передбачених законом і носити *тимчасовий та винятковий характер*, коли без такого обмеження не можуть бути захищені права і свободи інших людей, інтереси суспільства і держави. Конституція України встановлює гарантії дотримання законності при здійсненні кримінального судочинства і оперативно-розшукової діяльності. Кожному гарантується знати свої права і обов'язки, кожен громадянин має право на правову допомогу, кожен є вільним у виборі захисника своїх прав; особа вважається не винуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Здійснення оперативно-розшукових заходів може бути пов'язане з певним обмеженням прав і свобод людини і громадянина. Не допускається *проникнення до житла* чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, Конституція України допускає інший, за санкцією суду, порядок проникнення який передбачається Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю».

Конституцією України кожному гарантується *таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції*. Винятки встановлюються лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігання злочину чи з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо.

Не допускається втручання в *особисте і сімейне життя*, крім випадків, передбачених чинним законодавством.

Під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватися лише за санкції суду щодо особи, в діях якої є ознаки злочину, та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства (ст. 9 Закону про ОРД).

Оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з санкції суду, з метою запобігання тяжких злочинів, їх припинення і розкриття, розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, або безвісти зниклих, захисту життя, здоров'я, житла і майна працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, припиненні розвідувально-підривної діяльності проти України.

Особи, затримані за підозрою у скоєнні злочину, мають право оскаржити своє затримання в суді. Рішення суду про звільнення є обов'язковим для оперативного підрозділу до виконання. Такі звернення розглядаються судами першої інстанції. Громадяни можуть відстоювати свої права і в апеляційних судах, до яких віднесені Верховний Суд Автономної Республіки Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські суди. Апеляційні суди переглядають справи, розглянуті в судах першої інстанції, а також розглядають найбільш важливі кримінальні справи, по яким може бути встановлена найвища міра покарання – довічне ув'язнення. Законом встановлений місячний термін на звернення до апеляційного суду і в цьому положенні також закладена гарантія на захист прав і свобод людини в тому, що вона має достатньо часу на підготовку до свого захисту при апеляційному розгляді. При розгляді рішень, які не вступили в законну силу, апеляційні суди мають право досліджувати нові докази і приймати нові рішення по справі.

Таким чином, кожен громадянин може послідовно захищати свої права одночасно у двох вищих судових інстанціях – апеляційному і касаційному судах.

Закон встановлює тимчасове обмеження прав і свобод людини і тим самим гарантує їх захист. Так, місцевий суддя може дати санкцію на арешт терміном до двох місяців, він має право, при необхідності та наявності законних підстав, продовжити арешт до чотирьох місяців.

Якщо у правоохоронних органів виникне необхідність утримати особу під вартою і за наявності законних підстав, то суддя апеляційного суду може продовжити термін до дев'яти місяців. Подальше продовження арешту може бути здійснене виключно Верховним Судом України, який вправі приймати рішення про продовження арешту до вісімнадцяти місяців. Затриманий по підозрі в скоєнні злочину може оскаржити своє затримання в суді в будь-який час свого перебування під вартою.

3. Поновлення матеріальних і моральних збитків

Ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначає, що у випадках порушення прав і свобод людини або юридичних

осіб, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, до якої застосовувались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Прикордонні війська України, Управління охорони вищих посадових осіб України, Державна податкова адміністрація України, Державний департамент з питань виконання покарань зобов'язані поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки. Вказана норма закону відповідає положенням ст. 56 Конституції України, де зазначено, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, при здійсненні ними своїх повноважень. А «у разі скасування вироку суду як неправосудного, держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням» (ст. 62 Конституції України).

Органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність несуть цивільно-правову відповідальність за допущені порушення закону в процесі її виконання. Така відповідальність передбачає відшкодування збитків, відновлення порушених прав, спростування поширеної інформації, публічне вибачення.

Закон передбачає відшкодування як матеріальної, так і моральної шкоди, заподіяної незаконними оперативно-розшуковими заходами оперативних підрозділів. Вимога щодо відшкодування моральної шкоди може надаватись громадянам при поширенні недостовірних відомостей, що знеславляють їхню честь, гідність, ділову репутацію.

У ст. 32 Конституції України зазначено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист, право спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та право вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержувати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової роботи, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії. Оперативним підрозділам

забороняється передавати і розголошувати відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, нерозкриті злочини, або відомості, що можуть зашкодити слідству чи інтересам людини, безпеці України.

Одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені.

Закон України «Про інформацію» містить положення, що встановлюють порядок доступу громадян і організацій до інформації та права на її отримання. Зберігання інформації про громадян не повинне тривати довше, ніж це необхідно для встановлення істини, досягнення законної мети. Забороняється доступ сторонніх осіб до відомостей про іншу особу. Інформація про громадян, їх персональні дані належать до конфіденційної інформації, яка поширенню не підлягає без належного дозволу компетентних інстанцій (суду, прокуратури, органу влади).

Проведення оперативно-розшукових заходів часто пов'язане з ризиком завдання шкоди особам, стосовно яких вони здійснюються. Інколи виникають ситуації, коли є достатні підстави і дотримані всі умови для проведення оперативно-розшукових заходів, але після їх виконання виявляється, що винність особи у вчиненні злочину не доведена, в порушенні кримінальної справи відмовлено, або кримінальна справа припинена у зв'язку з відсутністю події злочину, за відсутністю в діянні складу злочину та інших підставах, передбачених ст. 6 Кримінально-процесуального кодексу. В такому випадку особа може справедливо стверджувати, що порушені її конституційні права і вимагати відшкодування збитків, якщо вважає, що такі були їй причинені.

Конституція України також дає право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Якщо в ході перевірки такої скарги будуть встановлені факти порушення прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, пов'язаних з проведенням оперативно-розшукових заходів, то заподіяна шкода підлягає відшкодуванню в повному обсязі.

Кожна особа має право після використання всіх явних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Необхідними умовами для відшкодування збитків у відповідності з чинним законодавством є:

- наявність матеріального чи морального збитку, спричиненого фізичній чи юридичній особі;
- шкода повинна бути заподіяна незаконними діями, тобто такими оперативно-розшуковими заходами і діями, які здійснювались всупереч

правовим основам оперативно-розшукової діяльності;

- наявність причинного зв'язку між вчиненням незаконних дій при проведенні оперативно-розшукових заходів і настанням шкоди;
- наявність вини посадової особи оперативного підрозділу чи органу, який здійснював оперативно-розшукову діяльність.

На підставі перелічених умов можуть бути використані наступні способи захисту порушених прав:

- відновлення положення, існуючого до порушення прав, і припинення дій, які порушують права чи створюють загрозу такого порушення;
- відшкодування збитків;
- компенсація моральної шкоди;
- припинення чи зміна правовідносин;
- інші способи захисту, передбачені законом. Вказані способи захисту, як правило, застосовуються судами, але це не виключає можливості здійснювати їх добровільно оперативними підрозділами чи за рішенням вищих посадових осіб органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

4. Санкціонування окремих оперативно-розшукових заходів

Оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться за санкцією апеляційного суду у випадках:

- запобігання тяжких злочинів;
- їх припинення і розкриття;
- розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання або безвісно зниклі;
- захисту життя, здоров'я, житла і майна працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;
- припинення розвідувально-підривної діяльності проти України.

Закон дозволяє у разі оперативної необхідності невідкладного здійснення цих заходів приступити оперативним підрозділам до їх виконання і протягом 24 годин повідомити прокурора про застосування таких заходів та підставу для їх проведення.

Негласне проникнення в жилі приміщення, візуальне спостереження в них може мати місце лише з санкції апеляційного суду, зняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших технічних засобів отримання інформації та контроль телеграфно-поштових відправлень проводяться як виняткові заходи з санкції апеляційного суду тоді, коли іншими оперативно-розшуковими заходами необхідну інформацію для

забезпечення захисту суспільства і держави не можна.

Докази, які були отримані з порушенням закону слідством, прокурором, судом можуть бути використані при здійсненні слідства і правосуддя, як такі, що є законними.

За здійснення оперативно-розшукових заходів без відповідного санкціонування у випадках, коли таке санкціонування є обов'язковим, оперативний працівник може бути притягнений до кримінальної відповідальності як за вчинення посадових злочинів.

Встановлення спеціального порядку санкціонування окремих оперативно-розшукових заходів є додатковою гарантією дотримання законності в здійсненні оперативно-розшукової діяльності.

Лекція № 4

Співвідношення оперативно-розшукової діяльності і гласного процесу правозастосування

П Л А Н Л Е К Ц І Ї

- 1. Оперативно-розшукове забезпечення досудового слідства.**
- 2. Оперативно-розшукове забезпечення судового розгляду кримінальних справ.**

1. Оперативно-розшукове забезпечення досудового слідства

Законодавство України передбачає, що зібрані під час оперативно-розшукової діяльності відомості використовуються як підстави для порушення кримінальної справи, проведення невідкладних слідчих дій, отримання фактичних даних, які можуть бути доказами в кримінальному процесі.

Здобута в процесі оперативно-розшукової роботи інформація підлягає обов'язковій перевірці, причому ця діяльність повинна містити як перевірку самих відомостей, так і джерела, з якого вони одержані. Найбільш поширеними способами здійснення цієї задачі є:

- зіставлення одержаних відомостей з тими, які вже перевірено;
- здобуття відомостей про виявлені процеси шляхом збирання інформації з інших джерел;
- безпосереднє сприйняття оперативним співробітником характеристик явища, яке вивчається, шляхом особистого здійснення перевірочних заходів;
- аналіз здобутої інформації та зіставлення її з наявністю об'єктивних можливостей з її здобуття.

Оцінка оперативно-розшукових даних містить:

- розгляд перспективи використання їх у процесі доказування;
- оцінку їх значущості для подальшої організації оперативно-розшукової діяльності.

Оцінюючи можливості застосування здобутих під час здійснення оперативно-розшукових заходів відомостей у кримінальному процесі, потрібно мати на увазі, що використовуватися тут можуть та повинні лише ті з них, які задовольняють сукупність обов'язкових умов:

- у матеріалах повинні міститися прямі вказівки на обставини злочину;
- існує можливість процесуального оформлення відомостей, здобутих у перебігу здійснення оперативно-розшукових заходів;
- відсутні інші можливості гласного одержання відомостей, які містяться в оперативних матеріалах;
- повинна бути можливість зашифровування при процесуальному оформленні конфіденційного джерела одержаних відомостей;
- фіксація відомостей повинна проводитися у визначеній формі, яка дозволяє згодом легалізувати здобуту інформацію.

До числа носіїв доказової інформації належать:

а) складені представниками громадськості акти та інші документи, які відображають факти отримання, вивезення, передавання та реалізації викраденого майна, його кількість, асортимент, упаковка тощо. Особи, які склали ці документи, можуть у процесі досудового слідства дати свідчення, а акти – додаватися до матеріалів кримінальної справи постановою слідчого;

б) акти, довідки, рапорти про застосування науково-технічних засобів, у яких вказується час, місце та інші обставини їх виконання, з додаванням фотознімків, кінострічок, аудіо - та відеозаписів;

в) результати проведених до порушення кримінальної справи аналізів, висновків, досліджень спеціалістів;

г) документи, які відображають результати оглядів, оперативних закупівель, контрольованих постачань тощо.

Матеріали, які не задовольняють указані вимоги, до кримінальної справи не додаються, але виконують орієнтувальну функцію при провадженні оперативної роботи, а частина з них, із додержанням певних вимог, і при плануванні слідчих заходів.

Оцінка відомостей, здобутих під час здійснення оперативно-розшукових заходів є прерогативою співробітників оперативних апаратів, а слідчий має право знайомитися з результатами оперативно-розшукової діяльності при вирішенні питань про порушення кримінальної справи лише після того, як оперативний співробітник, після оцінки зібраних

матеріалів, дійде висновку про можливість їх реалізації та подасть матеріали до слідчого підрозділу в офіційному порядку.

Для вирішення питання про порушення кримінальної справи слідчому повинна передаватися не вся оперативно-розшукова справа, а лише її частина – матеріали, які містять фактичні дані про події злочину та осіб, що його вчинили, тобто матеріали, які розглядаються як підстава для порушення кримінальної справи та можуть бути легалізовані та використані як докази.

Оперативно-розшукова інформація, яка не задовольняє вказані вимоги, може бути використана як орієнтир для висування версій, визначення тактичних прийомів здійснення процесуальних дій, та слідчий не повинен знати про джерела та способи її одержання. Співробітник оперативного підрозділу несе відповідальність за конспірацію негласних джерел та методів одержання фактичних даних про злочин та особи, що їх вчинили, і тому саме він визначає порядок та тактичні прийоми використання при розслідуванні відомостей, здобутих негласним шляхом, та заходи щодо створення умов для встановлення та закріплення таких відомостей шляхом провадження слідчих дій, тобто ініціатива при порушенні кримінальної справи за оперативно-розшуковими матеріалами повинна виходити від оперативного співробітника.

Значення оперативно-розшукового забезпечення *обшуку і виїмки* визначається можливістю установити, чим є об'єкти майбутнього обшуку і виїмки, де вони знаходяться, як приховані, хто інформований про місцезнаходження предметів і документів, де зберігаються гроші і цінності, нажиті злочинним шляхом, на який може бути накладений арешт із метою забезпечення відшкодування матеріального збитку.

До тактичних особливостей оперативно-розшукового забезпечення обшуку і виїмки по справах про розкрадання у взуттєвій промисловості належать:

- необхідність у ряді випадків негайного й одночасного здійснення обшуку і виїмки в цілому ряді місць (у цехах, бухгалтерії, складах, підсобних приміщеннях, об'єктах, куди злочинці збували викрадене, у місцях проживання злочинців, їхніх родичів і інших осіб, причетних до злочинної діяльності), оскільки зволікання може призвести до втрати (знищення) цінних доказів;

- доцільність ретельної підготовки до обшуку і виїмки, що включає проведення в необхідних випадках попередніх оперативно-розшукових заходів (огляд службових і інших приміщень, переміщення предметів і документів, що передбачається вилучити, в інші місця з метою попередження їх знищення тощо);

- збір відомостей про особу, у якої намічається обшук, про її професію, спосіб життя, розпорядок дня, зв'язки;

- залучення фахівців до проведення обшуку і виїмки;
- необхідність проведення особистого обшуку розроблюваних перед початком обшуку і виїмки в службових і житлових приміщеннях; доцільність проведення повторних обшуків за місцем проживання злочинців і їхніх зв'язків, оскільки в цих випадках є реальні можливості одержання додаткових доказів, раніше схованих і невстановлених.

Допит – одна з найважливіших слідчих дій, метою якого є одержання від допитуваного інформації про відомі йому обставини, що входять у предмет доведення в справі. При його підготовці і проведенні значне місце належить оперативним підрозділам, участь яких робить цю дію більш цілеспрямованою і ефективною. Оперативно-розшукова інформація при допитах свідків використовується:

- при підготовці до допиту. Негласно зібрані дані дозволяють попередньо вивчити особистість свідка, його спосіб життя, взаємини з підозрюваним, психологічні особливості, що дозволяє намітити тактику допиту;
- для визначення черговості допиту конкретних осіб. При цьому негайно повинні бути допитані очевидці, від яких раніше були отримані пояснення з приводу розслідуваної події;
- для оцінки показань допитуваних.

Допит підозрюваних залежить від сформованої слідчої ситуації і повноти та якості наявної оперативно-розшукової інформації про їхню злочинну діяльність. Найкращий результат досягається при проведенні цієї слідчої дії за наявності таких чинників:

- проведення допиту відразу після затримання на гарячому. Наявність безперечних доказів, раптовість затримання визначає одержання правдивих показань;
- наявність зібраних за допомогою оперативно-розшукових заходів достатніх доказів про злочинну діяльність розроблюваних;
- використання орієнтуючої інформації у сукупності з процесуальними доказами.

Дії по попередженню можливого ухилення підозрюваних від слідства повинні проводитися в кожному випадку порушення кримінальної справи за матеріалами оперативних апаратів.

На закінчення необхідно підкреслити, що оптимальне співвідношення оперативно-розшукової і слідчої функцій, особливо при порушенні кримінальної справи по оперативних матеріалах, є дієвим способом підвищення ефективності боротьби зі злочинністю.

2. Оперативно-розшукове забезпечення судового розгляду кримінальних справ

В теперішній час почастишали випадки організованої протидії нормальному здійсненню кримінального судочинства, особливо на стадії судового розгляду. І якщо проблеми, пов'язані з оперативно-розшуковим забезпеченням досудового слідства, у певній мірі розглядаються в юридичній і спеціальній літературі, то аналогічні питання, що стосуються судового розгляду, чекають на своє вирішення.

Через відсутність належного оперативно-розшукового забезпечення на стадії судового розгляду злочинцям удається домагатися мінімального покарання, а іноді виправдувальних вироків або направлення справи на додаткове розслідування, що, як правило, закінчується її припиненням.

Питання про те, хто повинен займатися оперативно-розшуковим забезпеченням судового розгляду, у нормативних актах не вирішено. Водночас оперативні підрозділи постійно одержують оперативну інформацію про дії обвинувачуваних, їхні зв'язки, що роблять тиск на свідка, потерпілих й інших учасників процесу. У рідких випадках ця інформація передається прокурору або до суду, але й у випадку надходження, як правило, на неї не реагують.

Єдиною формою реалізації оперативної інформації про підготовлені акції, спрямовані на протидію здійсненню суду, є на практиці затримання осіб, які беруть участь у цьому, і застосування до них адміністративних санкцій, якщо є підстави (погрози свідкам і потерпілим у залі судового засідання, створення нервозної обстановки і т.ін.). Однак ці заходи стосуються, як правило, безпосередніх учасників таких дій, а їхні організатори залишаються безкарними. Тому навряд чи дану форму можна розглядати як ефективний напрям нейтралізації організованого протипротива судовому розгляду.

Перед тим, як запропонувати деякі рекомендації, необхідно усвідомити, що процес оперативно-розшукового забезпечення судового розгляду базується на досудовому розслідуванні. На стадії судового розгляду, так само, як і на досудовому слідстві, спостерігається енергійна і цілеспрямована протидія супротивника (у даному випадку злочинних елементів).

Організація і тактика боротьби з протидією на стадії судового розгляду визначаються тими методами, якими діють злочинці. Їх можна класифікувати за наступними напрямками:

- вплив на свідків і потерпілих із метою давання показань, потрібних злочинцям. Він може здійснюватися погрозою фізичної розправи, а також безпосереднім її застосуванням. У деяких випадках загрожують близьким родичам свідків і потерпілих;

- вплив на суди, прокурорів, які підтримують державне обвинувачення, народних засідателів, а також експертів і різних фахівців, що дають у судовому розгляді висновки з тих чи тих питань. Спроби підкупів працівників правоохоронних органів не зводяться тільки до давання хабарів. Злочинці і їхні зв'язки спочатку можуть надавати працівникам правоохоронних органів платні послуги через сферу послуг і торгівлю, що може виглядати як прояв приятельської уваги. Далі ці відносини переходять (можуть і не переходити) до безоплатних подарунків і безоплатного надання послуг (в автосервісі, на торгових підприємствах тощо). Зі зростанням злочинності, розширенням її можливостей, пов'язаних із проникненням у різні сфери нашого суспільства, з'явилися навіть такі форми впливу на працівників правоохоронних органів, як преса, радіо, телебачення. Крім формування суспільної думки, спрямованої на дискредитацію деяких працівників правоохоронних органів, злочинці через засоби масової інформації (ЗМІ) впливають на об'єктивність судового розгляду. До його початку в пресі часто з'являються публікації, що розкривають обставини вчиненого злочину і проведеного попереднього розслідування в напрямку, вигідному підсудним (обвинуваченим). Це може бути подане як інтерв'ю захисника, так зване журналістське розслідування, або як консультації юристів при друкарських органах. При вибірці тактики нейтралізації цієї форми протидії необхідно мати на увазі, що основна маса таких журналістів сама стає жертвами злочинців. Їм, які не мають юридичної підготовки, важко відрізнити об'єктивні чинники від сфабрикованих спеціально для них. Суду ж у ситуації, коли ЗМІ заздалегідь настроїли громадськість стосовно винуватості або невинуватості тих чи тих осіб, нелегко винести об'єктивне рішення по суті справи;

- вплив на працівників правоохоронних органів, серед них і судів, що полягає в погрозах розправитися з ними і (або) їхніми близькими, знищити майно та в здійсненні цих погроз;

- спроби прямого знищення і фальсифікація доказів, що викривають злочинців у вчиненні злочинів. Небезпека цієї протидії полягає в тому, що її використовують, коли вже не дали потрібного результати інші напрямки;

- фізичне усунення свідків (як правило, основних свідків обвинувачення). Форма ця хоча рідка, однак прогресуюча в умовах зростання професіоналізму, що відбувається в злочинному середовищі.

При організації оперативно-розшукових або інших заходів, покликаних нейтралізувати протиправну діяльність по зазначених напрямках, необхідно враховувати, що дії злочинців є добре продуманою й активною системою, а факти використання кримінально-злочинними

елементами хитрощів і контроперативних дій слід розглядати як елементи професіоналізму, що практикуються за нових умов.

Дії злочинців, що належать до другої групи протидії, при одержанні інформації можуть нейтралізуватися не тільки комплексом оперативно-розшукових заходів, але й застосуванням кримінально-правових норм (наприклад, притягнення до кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці або давання хабар). Однак при організації оперативно-розшукових заходів щодо нейтралізації першої і другої груп діянь по протидії здійсненню правосуддя робота повинна вестися головним чином за допомогою оперативно-розшукових сил і засобів.

Практика диктує такі основні способи передавання оперативно-розшукової й іншої інформації суду:

- усне інформування судді керівником оперативного підрозділу про протиправні дії злочинців, які готуються або здійснюються та які спрямовані на перешкоджання здійсненню правосуддя;
- надання судді пояснень від осіб про дії злочинців і їхні зв'язки;
- надання судді письмової інформації без указування способів і джерела її одержання;
- надання судді матеріалів, що містять фактичні дані, отримані оперативно-розшуковими апаратами і достатні для прийняття процесуальних рішень.

Наступним етапом є аналіз отриманої інформації і її використання. Стосовно оперативно-розшукового забезпечення, оперативно-розшукову інформацію доцільно класифікувати за рівнем можливості її використання в забезпеченні нейтралізації протидії злочинців здійсненню правосуддя:

- оперативно-розшукова інформація тактичного призначення;
- оперативно-розшукова інформація, здатна спричинити процесуальні рішення.

Оперативно-розшукова інформація тактичного призначення, адресована судді, може враховуватися суддями при підготовці до судового розгляду, а також виробленні всієї його тактики. Якщо суддя буде заздалегідь знати, що підсудні, свідки або інші учасники процесу змінять показання, подані ними на досудовому слідстві, і, головне, з яких причин, він може виробити лінію поведінки суду і приготувати необхідні контраргументи.

Оперативно-розшукова інформація, здатна спричинити процесуальні рішення, відповідно до запропонованої нами класифікації – це перевірені фактичні дані, отримані в результаті оперативно-розшукової діяльності. Вони можуть служити джерелом для прийняття судом процесуальних рішень.

Оперативно-розшукова інформація може послужити підставою для рішення судді або суду в розпорядницькому засіданні про зміну місця і часу проведення судового засідання, а також допомогти вирішити питання про розгляд справи в закритому судовому засіданні.

У ситуаціях, коли в результаті впливу на свідків і потерпілих ті мають намір відмовитися від даних ними на досудовому слідстві показань і дати хибні, суд може, отримавши оперативно-розшукову інформацію про це на стадії подання суду, винести рішення не викликати таких свідків і потерпілих на судове засідання, а обмежитися оголошенням у судовому процесі показань, даних ними на попередньому слідстві.

Оперативно-розшукове забезпечення судового розгляду є одним із важливих чинників, що забезпечують успішне виконання завдань, котрі стоять перед системою кримінальної юстиції.

Лекція № 5

Дотримання органами внутрішніх справ міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав та свобод людини

П Л А Н Л Е К Ц І Ї

- 1. Дотримання органами внутрішніх справ міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав та свобод людини.**
- 2. Приватне життя і поліція.**

1. Дотримання органами внутрішніх справ міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав та свобод людини

Норми міжнародного права у сфері захисту прав і свобод людини є обов'язковими для всіх держав. Забезпечення особистих прав і свобод, їх захист та ефективна реалізація — одне із головних завдань будь-якої демократичної держави.

Права людини є частиною міжнародного права, за їх дотриманням здійснюється міжнародний контроль. Використання у різних країнах засобів міжнародного контролю залежить від стану дотримання ними основних прав людини. До таких засобів належать міжнародно-правові акти, які містять правила діяльності, формулюють права та обов'язки відповідних суб'єктів (конвенції, пакти, угоди, договори), а також міжнародні документи, які, звичайно, не містять норм, правил поведінки, безпосередньо не формулюють прав і обов'язків декларації, заяви, меморандуми); міжнародні органи із спостереження, контролю за дотриманням основних прав людини (комісії, комітети) та захисту цих прав (суди, трибунали). Дотримання законності, правопорядку, охорона

прав, свобод і законних інтересів – це предмет турботи держави, її органів, організацій, осіб. Надзвичайно важливого значення ці питання набувають в органах внутрішніх справ.

Ці функції є спільними для більшості поліцейських структур у Європі. Європейською конвенцією про права людини розроблено стандарти виконання функцій поліцейських структур, в основу яких покладено принципи захисту прав людини, демократії та законності, оскільки у самому характері цих структур є елементи, які суперечать правам людини та законності, особливо це стосується підрозділів боротьби з повсякденною злочинністю.

Поліція зазвичай є ієрархічною та дисциплінарною структурою. Тому не дивно, що в різних країнах світу в поліцейських структурах склалася схожа атмосфера. Поліцейські структури різних країн дедалі частіше взаємодіють у боротьбі з міжнародною злочинністю, тероризмом. Поліцейські працюють разом із миротворчими місіями ООН, двосторонні угоди між країнами та багатосторонні договори, створені міжнародними організаціями, дозволяють поліцейським із різних країн обмінюватися інформацією та накопиченим досвідом.

З огляду на специфіку діяльності поліції і для спрямування її в потрібному 17 грудня 1979 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Кодекс поведінки осіб з підтримання правопорядку. Резолюція 34/169, згідно з якою було прийнято цей кодекс, включає в себе такий припис: «...Як і всі інші органи системи кримінального судочинства, кожний орган охорони порядку повинен представляти громадськість в цілому, нести перед нею відповідальність і бути їй підзвітним». Ця резолюція затвердила правовий статус поліції, а також її взаємовідносини із суспільством.

У вказаній резолюції встановлюються основні вимоги формування поліції суспільстві. Важливість цих вимог обумовлена тим, що поліція тісно пов'язана з політикою. Більш того, беручи участь у багатьох процесах політичного життя, вона тісно пов'язана з політичною організацією.

Взаємозалежність демократії та прав людини очевидні, адже саме права людини становлять фундамент демократії. Однією з умов демократичного суспільства є право на демократичну владу. Тому посадовим особам необхідно покликати перш за все охороняти права людини. Громадяни мають дотримуватись норм права не лише тому, що поліція (міліція) стежить за виконанням закону, але й через те, що від цього залежить суспільство. Порушення законності підриває правопорядок, що від цього залежить суспільний порядок. Порушення законності підриває правопорядок, що може стати причиною соціального безладу.

Права людини є невіддільними від її гідності тому, що то за будь-яких умов співробітники органів внутрішніх справ повинні поважати закон і дотримуватись його, виконувати покладені на них законом обов'язки, служити спільноті та захищати всіх осіб від протизаконних дій, пам'ятаючи про покладену на них високу професійну відповідальність.

Важливим чинником під час захисту та відстоювання людських прав будь-якої особи є повага та захист людської гідності. Співробітники органів внутрішніх справ не є соціальними працівниками і соціальні права не входять у рамки їх компетенції та обов'язків, але вони постійно спілкуються з людьми різних прошарків суспільства і роблять свій внесок у підтримку безпеки для всіх громадян. Деякі підрозділи міліції регулярно зустрічаються з місцевою владою для обговорення соціальних проблем — такі зустрічі можна вважати як зразок внеску міліції в поліпшення життя суспільства. Заходи для захисту прав дітей і запобігання насильства в сім'ї теж можна вважати важливою частиною обов'язків міліції. Усе частіше ставиться питання про обов'язок міліції захищати жінок від насильства. Раніше вони не втручалися в конфлікти, що вважалися «сімейними», але тепер співробітників органів внутрішніх справ навчають надавати допомогу постраждалій стороні.

Повноваженнями міліцію наділяє закон. Її співробітники мають право застосовувати силу, носити зброю, заарештовувати й затримувати громадян, робити обшуки та огляди транспортних засобів, приміщень та помешкань. Ці повноваження обмежені різною мірою. Деякі права людини обмежені для захисту інших прав чи для того, щоб допомогти міліції підтримувати суспільний порядок або ж запобігати злочинам. Захист прав людини є функцією міліції, вимога поваги прав людини впливає на способи, якими міліція виконує всі свої функції. Для підтримки довіри між громадськістю і міліцією одним із ключових факторів є безпека. Запобігання вбивств та розслідування злочинів одна з найважливіших функцій міліції. Співробітники органів внутрішніх справ повинні підтримувати порядок мирними способами, але іноді доводиться застосовувати силу чи вогнепальну зброю, що, на жаль, може призвести до загибелі людей. Тому планування і контроль за операціями мають бути такими, щоб звести до мінімуму застосування смертоносної сили. Якщо застосування сили необхідне, воно повинно бути адекватним ситуації, яка склалася. Приймаючи рішення про пропорційність застосування сили, потрібно враховувати такі фактори: завдання в даній операції, передбачувана загроза життю і здоров'ю, ступінь ризику втрати життя при застосуванні сили.

Виходячи з міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав і свобод людини, головними принципами в діяльності працівників органів

внутрішніх справ слід вважати *законність, недискримінацію, відповідність вимогам демократичного суспільства та гуманність*.

Принцип недискримінації у роботі органів внутрішніх справ означає, що всі рівні перед законом та мають право на рівний захист без жодної вибірковості. Захищаючи громаду та слугуючи їй, органи правопорядку не мають права піддавати дискримінації жодну особу на основі раси, статі, релігії, мови, кольору шкіри, політичних переконань, національного походження, власності, народження тощо.

Кожна дія і кожне обмеження прав мають бути лише такими, що відповідають вимогам демократичного суспільства. Обмеження на здійснення прав та свобод може бути тільки тоді, коли це необхідно для забезпечення визнання та поваги прав інших і дотримання у демократичному суспільстві необхідних умов моральності, громадського порядку та загального добробуту, тому кожен правоохоронний орган має представляти всю громаду в цілому, відповідати та звітувати перед нею за свою діяльність. Усі державні службовці, залучені до охорони громадського порядку, є частиною громади, на них покладено обов'язок служити цій громаді.

2. Приватне життя і поліція

Міжнародно-правові акти в частині забезпечення прав людини закріплюють, що під час розслідувань, опитування свідків, потерпілих та підозрюваних, особистих обшуків, пошуку засобів пересування та приміщень і перехоплення особистої кореспонденції та підслуховування кожен має право на особисту безпеку, справедливий суд. Кожен вважається невинуватим до моменту доведення протилежного судом.

Ніхто не може бути підданий вибіркового втручання в особисте, сімейне життя та втручання в оселю, а також не може бути об'єктом протизаконних нападів на свою честь та репутацію.

Жоден тиск, фізичний або моральний, не може бути спрямований на підозрюваних, свідків або потерпілих під час спроби отримання інформації. Тортури та інше негуманне поводження або принизливе ставлення абсолютно неприйнятні. З підозрюваними необхідно поводитися зі співчуттям та люб'язністю, дотримуватися конфіденційності та делікатності у поводженні із суто приватною інформацією за будь-яких обставин.

Слідча діяльність може проводитися лише в рамках закону та за достатньої причини, нікого не можна примушувати зізнаватися або давати свідчення проти себе.

Розслідування повинно вестися компетентно, старанно, належним чином та неупереджено, його цілями є визначення потерпілих; пошук

доказів; свідків; розкриття справи; характеру, місця та часу злочину; виявлення й затримання правопорушників.

Кожен має право на особисту свободу, безпеку та свободу пересування.

Ніхто не може бути свавільно заарештованим, затриманим або позбавленим волі, крім випадків, зафіксованих у законі.

Кожен заарештований має бути поінформований під час арешту про причини свого арешту, про звинувачення, що висувуються проти нього, має належним чином постати перед судовою інстанцією для перегляду законності арешту або затримання без зволікань і повинен бути звільнений, якщо його затримання буде визнане протизаконним.

Кожен заарештований має право на суд у розумний проміжок часу або на звільнення. Затримання в очікуванні суду має бути винятком, а не правилом.

Усі заарештовані та затримані особи повинні мати доступ до адвоката або іншого юридичного представника, а також достатньо можливості для свого захисту, у разі необхідності під час допиту має бути присутній перекладач.

Жодного затриманого не можна піддавати тортурам або іншому жорстокому, нелюдському або принизливому поводженню чи покаранню, або жорстокості чи погрозам у будь-якій формі. Затримані мають право на контакти із зовнішнім світом, відвідини членів сім'ї та приватне й особисте спілкування з юридичним представником. Вони утримуються лише в офіційно відведених для цього місцях затримання, члени їхніх родин та юридичні представники мають право на повну відповідну інформацію.

Підлітків утримують окремо від дорослих, жінок окремо від чоловіків, не засуджених окремо від засуджених.

Рішення щодо тривалості та правочинності затримання приймаються судовою або іншою відповідною інстанцією. Затримані утримуються в належних приміщеннях, спроектованих із дотриманням санітарних вимог, а також отримують достатню кількість їжі, води мають дах над головою та одяг, користуються медичними послугами, виконують вправи і мають засоби особистої гігієни. Релігійні вірування та моральні принципи затриманих, права та особливий статус затриманих жінок та підлітків поважаються.

Ніхто не має права скористатися положенням затриманої особи, щоб змусити її зізнатися або іншим чином звинуватити себе чи іншу особу у скоєнні злочину. Дії, спрямовані на підтримання дисципліни та порядку, мають бути такими, що прямо передбачені законом та регулятивними актами, не виходячи за рамки, необхідні для забезпечення безпеки ув'язнення, не повинні бути жорстокими.

Кожен має право на життя, безпеку особи й незастосування до себе тортур та іншого жорстокого, нелюдського або принизливого поводження чи покарання. Застосування сили співробітниками органів внутрішніх справ можливе лише тоді, коли це абсолютно необхідно, з метою охорони правопорядку, посування повинно бути пропорційним до правоохоронних цілей, збитки та ушкодження мають бути мінімальними.

Протиправне використання сили без жодних винятків та виправдань заборонене; мають бути забезпечені методи диференційованого використання сили. Тому всі співробітники органів внутрішніх справ мають вивчити методи диференційованого використання сили й володіти ними та вміти вживати ненасильницькі заходи. У разі використання сили або вогнепальної зброї співробітники органів внутрішніх справ звітують у відповідній формі перед вищими за посадою, які розглядають кожен із випадків окремо.

Обґрунтованою підозра може вважатися тільки тоді, коли вона заснована чи інформації, що задовольнила б об'єктивного спостерігача, що особа могла скоїти правопорушення, підозрювані в скоєнні злочину та правопорушення.

Підозрювані в скоєнні злочину та правопорушення мають право на презумпцію невинуватості до того, як їх винність буде доведена в судовому порядку, адміністративні процедури повинні забезпечити чіткий запис усіх операцій, щоб можна було провести розслідування загибелі людей і виявити ступінь дотримання прав людини з боку міліції. Ці записи важливі й для самих співробітників органів внутрішніх справ, оскільки за їх допомогою можна захиститися від безпідставних обвинувачень.

Обставини, за яких використання вогнепальної зброї вважається припустимим, є такими: за виняткових обставин; для самозахисту або захисту інших від прямої загрози смерті чи тяжкого ушкодження; для запобігання особливо небезпечному злочину, що ставить під загрозу життя багатьох людей, для арешту або запобігання втечі особи, яка становить таку загрозу і яка чинить опір спробам запобігти загрозі, а також у кожному випадку, коли менш рішучі заходи виявляються недостатніми, неефективними чи не дають будь-яких надій на досягнення наміченого результату. Свідоме використання сили та вогнепальної зброї, що загрожує смертю, дозволяється лише за умов абсолютної необхідності з метою захисту людського життя.

Перед застосуванням вогнепальної зброї співробітник органів внутрішніх справ повинен повідомити, відрекомендуватися, чітко попередити та дати відповідний час для того, щоб попередженню можна було підкоритися. Але цього не вимагається, якщо результатом затримки може стати загибель або тяжке ушкодження співробітника органів

внутрішніх справ чи інших осіб, а також, якщо у цих випадках так робити явно безглуздо або недоречно.

Після використання вогнепальної зброї необхідно надати медичну допомогу всім потерпілим особам і повідомити родичів або друзів потерпілих. Повинно бути проведене розслідування у всіх випадках застосування чи використання вогнепальної зброї.

Заходи з масовою участю громадян є формою соціального спілкування між людьми і засобом вироблення спільних установок особистості, колективу й суспільства в цілому. Значення масових заходів у сучасних умовах постійно зростає. Разом з тим у центрі уваги державних органів виконавчої влади, правоохоронних органів, і зокрема органів внутрішніх справ, залишаються питання забезпечення правопорядку під час проведення зазначених вище заходів.

Будь-які надзвичайні заходи можуть застосовуватися лише тоді, коли цього вимагає надзвичайний характер ситуації, вони мають відповідати всім нормам міжнародного права та не повинні тягти за собою жодної форми дискримінації на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії та соціального походження.

Лекція № 6

Судовий контроль і прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

- 1. Реалізація принципу законності в оперативно-розшуковій діяльності.**
- 2. Співвідношення кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності.**
- 3. Судовий контроль і прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності.**

1. Реалізація принципу законності в ОРД

Конституція України гарантує права та свободи особи, які ніким не можуть бути порушені. В розділі першому статті 3 Конституції України передбачено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Обмеження конституційних прав та свобод громадян повинні нести мінімальний характер, відповідати принципам демократичної держави і можуть застосовуватись лише в інтересах захисту людини, її здоров'я та моралі, збереження загального добробуту, охорони державної та громадської безпеки. Тому права і свободи людини та їх гарантії

визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Кримінально-процесуальне законодавство покладає на органи дізнання обов'язки щодо здійснення необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину та осіб, які вчинили злочини. Здійснюючи оперативно-розшукову діяльність, оперативні співробітники зобов'язані враховувати, що, не зважаючи на її переважно негласний характер, всі оперативно-розшукові заходи повинні проводитись суто в межах чинного законодавства.

Значною передумовою нормального функціонування суспільства, ефективної діяльності державних, громадських організацій і структур, забезпечення реалізації прав і свобод людини, виконання ними своїх обов'язків, надійної охорони законних інтересів та прав фізичних і юридичних осіб є проблема законності – одна з центральних у державно-правовій теорії. Важливими як в теоретичному, так і у практичному плані є питання визначення суті принципу законності, змісту її основних складових в межах оперативно-розшукової діяльності, а також вивчення проблем реалізації конституційних принципів, їх взаємообумовленості з принципом законності.

Як принцип діяльності системи правоохоронних органів держави він має зумовлювати режим точного і неухильного виконання та дотримання законів, відповідних підзаконних актів всіма суб'єктами оперативно-розшукової діяльності. Зміст цієї передумови відображає послідовне проведення в життя принципово важливого положення про те, що законність в оперативно-розшуковій діяльності – це окремий випадок законності як одного з провідних політико-правових інститутів суспільства і держави.

Принцип законності в оперативно-розшуковій діяльності викладено у ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Законодавець підкреслює, що, не зважаючи на негласність, конспіративність пошукових, розвідувальних або контррозвідувальних заходів, застосування спеціальних оперативно-технічних засобів, вони повинні відповідати вимогам закону, морально-етичним нормам соціальної справедливості, совісті й честі, свободи і відповідальності, добра і людської гідності.

Виконання завдань оперативно-розшукової діяльності вимагає не тільки чіткого знання норм чинного законодавства, його неухильного дотримання на практиці, а й глибокого розуміння сутності оперативно-розшукової діяльності, знання закономірностей, за якими вона розвивається, завдань, що висувуються перед оперативними підрозділами.

Здійснюючи оперативно-розшукову діяльність, підрозділи кримінальної міліції ведуть пошук та фіксацію фактичних даних про предмети, події, протиправні явища і процеси, а також про осіб, які мають відношення до злочину. З точки зору забезпечення законності, загальним тут є те, що сфера виявлення осіб і фактів, особливо на першочерговому етапі, є значно ширшою. Працівники оперативних підрозділів спочатку мають, як правило, тільки загальні орієнтири для виявлення меж пошуку, внаслідок чого до сфери пошуку залучається значна кількість об'єктів, більшість з яких можуть не мати ніякого відношення до злочину. Окрім цього, процес виявлення осіб і фактів не зводиться лише до отримання первинних даних криміногенного характеру, а включає їх перевірку. Через це з позиції законності повинні бути вирішеними такі проблеми:

- визначення конкретних об'єктів, що становлять оперативний інтерес;
- аналіз конкретних ознак кримінального зв'язку осіб, предметів чи фактів до злочину; визначення підстав правомірності оперативно-розшукових заходів;
- визначення допустимих меж втручання до правосуб'єктності громадянина, навіть якщо його причетність до правопорушення достовірно обґрунтована;
- правомірність застосування оперативно-технічних засобів, хімічних та інших речовин у документуванні причетності осіб до нерозкритого злочину;
- забезпечення таємниці відомостей, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій.

Негативний вплив на стан законності при виявленні осіб та фактів, які представляють оперативний інтерес, становлять відомчі показники ефективності роботи органів внутрішніх справ по боротьбі зі злочинністю. Таким основним критерієм вважається співвідношення розкритих злочинів до загального числа скоєних. Чим вищий процентний показник, тим краще оцінюється робота оперативного підрозділу, чим вищі абсолютні показники у порівнянні з аналогічними показниками минулих років, тим гірше оцінюється робота органу по боротьбі зі злочинністю. А це призводить до умисного приховування, не реєстрації інформації, якщо на момент її одержання нема твердої впевненості в її реалізації, або вона списується в архів як така, що не підпадає під кримінально-процесуальні норми про приводи і підстави до порушення кримінальної справи.

Забезпеченню законності при виявленні осіб та фактів переважно сприятиме встановлення диференційованих термінів перевірки і реалізації оперативно-розшукової інформації незалежно від джерел її отримання. Важко погодитися з деякими твердженнями про те, що інформація, яка

надходить до оперативних підрозділів, навіть заяви і повідомлення повинні бути перевірені й реалізовані в строки, визначені кримінально-процесуальним законом.

Стан злочинності та результати оперативно-розшукової діяльності за останні роки вказують на стійку тенденцію зростання насильства і жорстокості злочинних посягань, консолідації злочинних угруповань, конспірації протиправних дій, корупційного впливу та протидії оперативно-розшуковій діяльності. Тому для того, щоб мати законні підстави порушення кримінальної справи при безпосередньому виявленні органом дізнання (оперативним підрозділом) ознак злочину, термінів дослідчої перевірки, визначених кримінально-процесуальним Кодексом України, явно недостатньо.

В юридичній практиці виникають ситуації, коли порушити кримінальну справу неможливо, тому що є тільки приводи (заява), але відсутні підстави (достатні дані, що вказують на наявність злочинного діяння). У той же час процесуальні строки перевірки заяв та повідомлень про підготовку до здійснення злочину можуть вже закінчитися. Якщо ж слідувати вимогам кримінально-процесуального закону, відомих нормативних актів, то подібна перевірка має бути проведеною у строк не більше десяти днів, протягом яких в багатьох випадках неможливо гласно визначити процесуальні підстави та порушити кримінальну справу. У цей же термін також неможливо завести і оперативно-розшукову справу через недостатність підстав. Ми стикаємося з порушенням чинного законодавства. Тому, на наш погляд, буде доцільним збільшити строки перевірки заяв і повідомлень про злочини, а стадію порушення кримінальної справи назвати стадією перевірки заяв і повідомлень про злочин з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і заходів на основі Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

При провадженні оперативно-розшукових заходів оперативні підрозділи зобов'язані вжити передбачених ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» заходи стосовно збирання, перевірки, оцінки фактичних даних та підстав до порушення кримінальної справи і прийняти відповідні рішення, вжити гласні та негласні заходи до встановлення події злочину, осіб, які його вчинили, пошуку і фіксації фактичних даних (доказової інформації), виявлення всіх обставин, що викривають підозрюваного або обвинуваченого, пом'якшують або обтяжують його відповідальність.

Таким чином, законність в оперативно-розшуковій діяльності – це нормативно-правові вимоги (положення), що виконують конкретні регулятивні функції і зобов'язують усіх посадових осіб, які ведуть оперативно-розшукову діяльність, неухильно виконувати всі норми

Конституції України, чинного кримінального, кримінально-процесуального та оперативно-розшукового законодавства.

На підставі аналізу чинного оперативно-розшукового законодавства можна згрупувати основні вимоги до забезпечення законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності таким чином:

- оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на принципах законності та дотримання прав і свобод людини (ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»);

- оперативно-розшукова діяльність здійснюється лише спеціально визначеними в законі правоохоронними органами і відповідними в їх структурі оперативними підрозділами. Проведення цієї діяльності іншими підрозділами правоохоронних органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими організаціями, приватними особами не допускається (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»);

- забороняється приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів за відсутності підстав, передбачених ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

- застосування виняткових і тимчасових заходів, що обмежують права і свободи людини, можуть здійснюватись лише тоді, коли іншим способом неможливо здобути фактичні дані для забезпечення захисту суспільства і держави від злочинних посягань (ст. 30, 31 Конституції України);

- обмеження конституційних гарантій недоторканності житла та іншого володіння особи шляхом негласного проникнення, зняття інформації з каналів зв'язку, контролю телеграфно-поштових відправлень проводиться лише з дозволу апеляційного суду;

- у випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, стосовно якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, оперативні підрозділи зобов'язані поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки;

- громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії;

- забороняється передавати і розголошувати відомості про нерозкриті злочини, або якщо вони можуть завдати шкоду слідству чи інтересам людини, безпеці України (ст. 203 Кримінально-процесуального кодексу України, ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ст. 188 Кримінального кодексу України);

- відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій,

зберіганню не підлягають і повинні бути знищеними. За передачу і розголошення цих відомостей працівники оперативних підрозділів, а також особи, яким ці відомості були довірені при здійсненні оперативно-розшукової діяльності чи стали відомі по службі або роботі, підлягають юридичній відповідальності (ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»);

- конфіденційне співробітництво з особами встановлюється тільки на засадах добровільності (п. 13 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»);

- опитування громадян, відвідування житлових та інших приміщень, використання їх в оперативно-розшукових цілях, а також використання службових приміщень, транспортних засобів повинно здійснюватись за згодою громадян чи адміністрації підприємств, установ, організацій (за виключенням негласних заходів);

- забороняється залучати до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, щодо якої вони мають здійснювати оперативно-розшукові заходи, є їх пацієнтом чи клієнтом (ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»);

- особа, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, перебуває під захистом держави.

2. Співвідношення кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності

Законодавець визнає кримінальний процес елементом правової основи оперативно-розшукової діяльності. Цей підхід детально аргументується в спеціальній літературі із проблем ОРД. Так, професор В.Г. Самойлов відзначав, що оперативно-розшукова діяльність сприяє успішному здійсненню процесуальної діяльності й в остаточному підсумку реалізації норм кримінального права. Поряд із цим, професор В.Г. Самойлов ще в 80-і роки минулого століття вказував на необхідність удосконалення кримінально-процесуального законодавства з погляду забезпечення результативності оперативно-розшукової діяльності у сфері боротьби зі злочинністю. Він, зокрема, пропонував крім вимоги про виявлення за допомогою оперативно-розшукових заходів ознак злочину й осіб їх що вчинили, доповнити кримінально-процесуальне законодавство положенням про обов'язок органа дізнання проводити роботу з виявлення відомостей про факти, що сприяють дослідженню предмета доведення й установлення істини в справі, тобто вирішенню завдань кримінального судочинства. Це орієнтувало би оперативних працівників на ефективне

проведення ними оперативно-розшукових заходів, спрямованих на розкриття злочинів, а слідчих – на використання отриманих оперативно-розшукових даних при розслідуванні протиправних діянь.

Результати оперативно-розшукової діяльності, відповідно до чинного законодавства, повинні в основному використатися в кримінально-процесуальній сфері як приводи та підстави для порушення кримінальної справи; для підготовки й здійснення слідчих дій, а також як докази по кримінальних справах. Сказане свідчить на користь того, що співвідношення ОРД і кримінального процесу може мати форму залежності результатів.

Разом з тим не можна не помітити, що зміст законодавчих актів, що регламентують ОРД з деякими особливостями зберегло все-таки традиційне співвідношення оперативно-розшукової діяльності і кримінального процесу як функції кримінальної юстиції. Мова йде про те, що кримінальний процес займає чільне положення стосовно ОРД і виступає як твердий фільтр інформації, що здобута оперативно-розшуковим шляхом на стадії оперативно-розшукового провадження по фактах законспірованих злочинів, вчинених професійно, у тому числі організованими злочинними угрупованнями. Це обумовлює відповідну концепцію регламентації ОРД і кримінально-процесуальної діяльності.

Так, склалася певна модель процесу досудового розслідування злочинів, що охоплює наступні елементи:

а) етап оперативно-розшукового процесу, що включає:

- виявлення первинної інформації про осіб, що професійно, у тому числі в складі організованих злочинних груп, займаються злочинною діяльністю;
- попередню оперативну перевірку первинної інформації;
- оперативну розробку осіб, що займаються злочинною діяльністю;
- надання результатів ОРД органам досудового слідства.

б) етап досудового слідства, здійснюваного в іншому, чим ОРД, правовому режимі кримінально-процесуальної діяльності, який включає здійснення процедур, що підтверджують або спростовує результати ОРД і в підсумку розв'язує питання про допустимість додання їм статусу доказів.

Правовою основою даної модифікації досудового слідства є:

- а) оперативно-розшукове законодавство, що регламентує системно-процесуальний аспект оперативно-розшукового процесу;
- б) кримінально-процесуальне законодавство, що визначає порядок дізнання й досудового слідства.

Організаційно-структурне забезпечення проаналізованого варіанта досудового слідства припускає наявність автономних (відособлених друг від друга) оперативних підрозділів і слідчих апаратів, що функціонують у

різних правових режимах.

3. Судовий контроль і прокурорський нагляд за додержанням законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності

Дієвими гарантіями дотримання законності органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, є судовий контроль і прокурорський нагляд. Правовою основою здійснення контролю судьями і нагляду прокурорами у цій сфері правоохоронної діяльності є Конституція України, Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність» «Про прокуратуру» та інші. Зокрема, Конституцією України, згідно із міжнародними принципами дотримання прав людини значно підвищено роль суддів у здійсненні контролю щодо законності застосування оперативно-розшукових заходів, які обмежують права і свободи громадян.

Стаття 32 Конституції України вперше встановила кожному громадянину гарантію судового захисту, права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації. Ще до внесення відповідних змін у Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» одразу ж після прийняття Конституції України згідно із статтями 30 і 31 останньої почав діяти порядок, за яким проникнення до житлового приміщення, зняття інформації з каналів зв'язку і контроль поштово-телеграфних відправлень допускався тільки з дозволу відповідного судді. Закон України від 18 січня 2001 року «Про внесення змін і доповнень до Закону України про оперативно-розшукову діяльність» конкретизував і удосконалив форми і порядок здійснення судового контролю і прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукові заходи.

Відповідно до вимог нової редакції статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», яка передбачає гарантії законності при здійсненні оперативно-розшукових заходів, не допускається порушення прав і свобод людини і юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають виключний і тимчасовий характер і можуть застосовуватись тільки за рішенням суду щодо особи, в діях якої є ознаки тяжкого злочину. Аналіз прав підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, наведений у статті 8 вищезгаданого Закону дозволяє віднести до заходів, які обмежують права і свободи фізичних і юридичних осіб такі, як: витребування, збір та вивчення документів і даних, які характеризують

діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або скоєнні злочину, джерела і розміри їх прибутків (п. 4, 6); одержання розвідувальної інформації, в тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки (п.7); прийняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших технічних засобів одержання інформації (п. 9); контроль шляхом відбору по окремим ознакам телеграфно-поштових відправлень (п. 10); здійснення візуального спостереження в громадських місцях із застосуванням фото, кіно і відеозйомки, оптичних і радіоприладів, інших технічних засобів (п. 11).

Такі заходи, як збір та вивчення документів і даних, які характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб і здійснення візуального спостереження, безперечно, слід віднести до заходів які порушують права і свободи людини, оскільки згідно із ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя..., не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди...

Згідно із вимогами ч. 2, 3 ст.8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» в разі необхідності негласного проникнення до житла чи до іншого володіння особи, зняття інформації з каналів зв'язку, здійснення контролю за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією, застосування інших технічних засобів одержання інформації начальник або заступник керівника відповідного оперативного підрозділу складає подання до апеляційного суду.

Суддя, розглянувши подання, виносить мотивовану постанову про дозвіл або відмову в застосуванні відповідного оперативно-розшукового заходу. Про отримання такого дозволу суду або про відмову в ньому керівник підрозділу чи його заступник повідомляють протягом доби відповідному прокурору. Оскарженню постанови судді не підлягає, але може бути опротестована відповідним прокурором до вищестоящего суду (п.10 ст.14). Такого ж порядку одержання дозволу суду слід дотримуватись і при необхідності провести збір та вивчення документів і даних, які характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, і здійснити візуальне спостереження за особою. І тільки виключно із метою одержання розвідувальної інформації для забезпечення зовнішньої безпеки України, попередження розвідувально-підливних посягань спеціальних служб іноземних держав та іноземних організацій оперативно-розшукові заходи, які обмежують права і свободи громадян, можуть бути здійснені в порядку, погодженому з Генеральним прокурором України і Головою Верховного Суду України

(ч.3 ст.8).

Слід мати на увазі, що при закритті оперативно-розшукової справи, у якій здійснювались негласні розвідувальні або контррозвідувальні заходи за рішенням судді, повідомлення про її закриття надсилається до суду в тридобовий строк (ст. 9-2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Прокурорський нагляд представляє собою особливий вид діяльності, уповноважених державою на її провадження посадових осіб – прокурорів, метою якого є забезпечення додержання і правильного застосування законів державними органами, суспільними організаціями, підприємствами установами і організаціями незалежно від форм власності, посадовими особами і громадянами. Стаття 121 Конституції України, визначаючи функції прокуратури, вказує, що серед інших на прокуратуру України покладається нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Повноваження прокурора, який здійснює такий нагляд, форми і методи останнього, визначаються вище названими Законами України, Кримінально-процесуальним Кодексом України, окремими наказами Генерального прокурора України.

Глава 2 розділу III Закону України «Про прокуратуру» має назву як і в Конституції «Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство». Безумовно, що діяльність підрозділів правоохоронних органів, яким Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» надано право здійснення гласних і негласних пошукових розвідувальних і контррозвідувальних заходів, входить у сферу прокурорського нагляду, предметом якого є, зокрема, додержання законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність (ст.29 Закону України «Про прокуратуру»). Під додержанням законів слід розуміти скоєння юридичними і фізичними особами дій, які визначені законом, і утримання від дій неправомірних. Нагляд за додержанням законів органами, які зазначає ця ж ст.29 вищеназваного Закону, має своїм завданням сприяти:

- 1) розкриттю злочинів, захисту особи, її прав, свобод, власності, прав підприємств, установ, організацій від злочинних посягань;
- 2) виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за скоєний злочин;
- 3) запобіганню незаконного притягнення особи до кримінальної відповідальності;
- 4) охороні прав і законних інтересів громадян, що перебувають під слідством;
- 5) здійсненню заходів по попередженню злочинів, усуненню причин і умов, що сприяли їх скоєнню.

Виходячи із цих завдань, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, приймає заходи до того, щоб вони додержувалися передбаченого законом порядку проведення оперативно-розшукових заходів, застосування технічних засобів, заведення і закриття оперативно-розшукових справ (ст.30 Закону України «Про прокуратуру»). Зрозуміло, що оперативно-розшукова діяльність відповідних підрозділів має свою специфіку, методи і тактику її здійснення. Тому законодавець передбачив відповідно і особливості прокурорського нагляду у цій сфері правоохоронної діяльності. Розглянемо їх більш детально.

Ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає коло прокурорів, які мають право здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукових заходів, і відповідно їх повноваження. Виходячи з того, що оперативно-розшукова діяльність як система гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів має таємний характер, закон встановлює певні обмеження щодо прокурорів, які мають право здійснювати нагляд на цій ділянці правоохоронної діяльності. Частина 1 наведеної вище статті встановлює, що нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності здійснюється Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурорами Автономної республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя і прирівняними до них прокурорами та їх заступниками, а також уповноваженими наказом Генерального прокурора України начальниками та прокурорами управлінь, відділів Генеральної прокуратури України та прокуратур Автономної республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.

Згідно із цією нормою Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» прокурорів, яким надано повноваження по здійсненню нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності умовно можна поділити на дві групи:

1) прокурори які можуть здійснювати нагляд на цій ділянці правоохоронної діяльності *за посадою*: а) Генеральний прокурор України; б) заступники Генерального прокурора України; в) прокурор Автономної республіки Крим; г) заступники прокурора Автономної республіки Крим; д) прокурори областей, міст Києва і Севастополя і прирівняні до них прокурори; е) заступники прокурорів областей, міст Києва і Севастополя, військових прокурорів регіонів і прокурора Військово-Морських сил України.

2) прокурори, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності *за особистим призначенням* Генерального прокурора України: а) начальники і прокурори управлінь, відділів Генеральної прокуратури України; в)

начальники і прокуратури управлінь, відділів прокуратури Автономної Республіки Крим; г) начальники і прокурори управлінь, відділів прокуратур областей; д) начальники і прокурори управлінь, відділів прокуратур міст Києва і Севастополя.

Прокурори, яким надано право здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності за посадою, на підтвердження своїх повноважень відповідальним особам оперативно-розшукових підрозділів, пред'являють службове посвідчення. Інші прокурори, крім службового посвідчення, повинні пред'явити витяг із наказу Генерального прокурора України або засвідчену відповідним прокурором довідку про надання їм повноважень щодо здійснення такого нагляду.

Повноваження прокурора щодо здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності визначені десятьма пунктами частини 2 ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Слід відзначити, що ці повноваження прокурорів базуються на засадах Закону України «Про прокуратуру», але вони у вищенаведеній нормі Закону деталізовані відповідно із завданнями і цілями нагляду у сфері оперативно-розшукової діяльності. Розглянемо ці повноваження більш детально:

- згідно із п.1 ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» прокурор безперешкодно входить в усі приміщення органів, які проводять таку діяльність. Ст. 20 Закону України «Про прокуратуру», говорячи про повноваження прокурора при здійсненні загального нагляду, більш детально викладає таке право прокурора: він має право безперешкодно за посвідченням, що підтверджує займану ним посаду, входити до приміщень державних органів... Додамо, що для прокурорів визначеної нами другої групи, крім службового посвідчення необхідно представити документ, про надання їм Генеральним прокурором України повноважень, щодо здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності;

- відповідно до п.2 ст.14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» прокурор в межах своєї компетенції «вимагає для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів». Вищезгадані акти, документи та інші відомості повинні надаватись прокурорам із додержанням правил та вимог щодо додержання заходів забезпечення таємності;

- пунктом 3 цієї ж статті передбачено право прокурора доручати керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах

перевірок з метою усунення порушень закону. За результатами таких перевірок прокурор може порушити питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності посадових осіб, винних у порушенні закону, дати письмове доручення щодо усунення таких порушень і таке інше;

- на підставі п.4 ст.14 цього Закону прокурор дає письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів в інтересах кримінального судочинства, про розшук осіб, які безвісно відсутні. Згідно із статтею 227 Кримінально-процесуального кодексу України вказівки прокурора органам дізнання і попереднього слідства у зв'язку із порушенням і розслідуванням ними кримінальних справ є для них обов'язковими;

- відповідно до п.5 ст.14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» прокурор дає згоду на продовження строку оперативно-розшукової діяльності. Ст. 9-1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає продовження строків ведення оперативно-розшукових справ щодо іноземців, які підозрюються у розвідувально-підривній діяльності проти України, понад 18 місяців Головою Служби безпеки України за погодженням з Генеральним прокурором України. В усіх інших випадках продовження строків оперативно-розшукової діяльності здійснюють при наявності законних підстав керівники відповідних підрозділів;

- згідно із п.6 Закону прокурор отримує пояснення щодо порушень вимог закону від посадових осіб органів, що проводять оперативно-розшукову діяльність. Мова в даному випадку йде як про усні так і про письмові пояснення. Останні приєднуються до матеріалів прокурорської перевірки;

- в межах своєї компетенції прокурор відповідно до п.7 ст.14 Закону зобов'язаний перевіряти скарги на порушення законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність. В той же час йому надано право ознайомлення у необхідних випадках з оперативно-розшуковими матеріалами, які слугували підставою для подання скарги;

- пунктом 8 ст. 14 прокурору надано право скасування постанови про заведення або закриття оперативно-розшукової справи, зупинення або поновлення оперативно-розшукової діяльності чи про інші рішення, що суперечать закону. Формою здійснення цього повноваження прокурора є винесення ним письмової постанови, яка підлягає направленню керівникові відповідного оперативно-розшукового підрозділу. Згідно із загальними вимогами у такій постанові зазначаються відомості про місце, час складання постанови, особу прокурора, який її склав і підстави її винесення, обґрунтування прийнятого рішення, а також заходи, які необхідно прийняти з метою усунення виявлених порушень;

- прокурор також на підставі п.9 ст.14 Закону вживає заходів щодо

усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності і щодо притягнення винних до встановленої законом відповідальності. Порушення законності прокурор усуває шляхом надання письмових вказівок щодо припинення в установленому законом порядку проведення оперативно-розшукових заходів як в цілому так і окремих їх видів, винесення відповідних постанов (див. п.8 ст. 14 Закону). Одним із заходів реагування прокурора на виявлені ним порушення законності є припис, тобто письмове розпорядження про негайне усунення очевидного порушення закону, яке може заподіяти суттєву шкоду інтересам держави, фізичних і юридичних осіб. Припис підлягає негайному виконанню, про що керівником оперативно-розшукового підрозділу повідомляється прокурору (ст. 22 Закону України «Про прокуратуру»). Також, виявивши внаслідок прокурорських перевірок низку порушень законності при здійсненні оперативно-розшукових заходів, прокурор з метою усунення як самих порушень, так і причин та умов, що їм сприяли вносить керівнику оперативно-розшукового підрозділу, який наділений повноваженням усунути порушення закону, подання. Не пізніше ніж у місячний строк відповідний керівник повинен прийняти відповідні заходи по усуненню порушень закону, причин та умов, що їм сприяли і про наслідки доповісти прокурору (ст.23 Закону України «Про прокуратуру»).

Що стосується притягнення прокурором винних до встановленої законом відповідальності, то ст.24 Закону України «Про прокуратуру» передбачає, що у випадках порушення закону посадовою особою або громадянином прокурор в залежності від характеру порушення закону, виносить мотивовану постанову про дисциплінарне провадження, провадження про адміністративне правопорушення або порушення кримінальної справи відносно цих осіб. Постанова про порушення дисциплінарного провадження або провадження про адміністративне правопорушення підлягає розгляду уповноваженою посадовою особою або відповідним органом у десятиденний строк після його надходження, якщо інше не встановлене законом;

- пунктом 9 ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено право прокурора опротестовувати незаконні постанови суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів (ст.ст. 8-9 Закону). Протест подається прокурором до вищестоящего суду, де підлягає розгляду не пізніше як за 10 днів із моменту надходження (ст.21 Закону України «Про прокуратуру»). Принесення протесту зупиняє проведення оперативно-розшукових заходів, дозвіл на які надано судом.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативні акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Відомості ВР України. – 1992. - №22. – С.303.
3. Закон України «Про міліцію» // Відомості ВР України.–1991.- №4.– С. 20.
4. Закон України «Про службу безпеки України» // Відомості ВР України. – 1992.-№27.–С.382.
5. Закон України «Про Прикордонні війська України» // відомості ВР України.–1992.-№2.–С.7.
6. Закон України «Про прокуратуру» // Відомості ВР України.–1991.- № 53.- С.793.
7. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» // Відомості ВР України. 1993-№35–ст.358.
8. Закон України «Про запобіжне затримання особи» // Відомості ВР України.–1994.-№38.–ст.346.
9. Закон України «Про попереднє ув'язнення» // Відомості ВР України.–1994.-№35.– ст.360.
10. Закон України «Про інформацію» // Відомості ВР України.– 1992.-№48.–ст. 650.
11. Закон України «Продержану таємницю» // Відомості ВР України.–1994.-№ 16. – Ст.93.
12. Кримінальний кодекс України. – К., 1993.
13. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К., 1992.

Книжкові видання

1. Албул С.В. Віктимологічні аспекти оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць – Вип.14. – Одеса: Юрид. л-ра, 2002. – С. 90-94.
2. Албул С.В. Деякі аспекти формування віктимологічного законодавства України // Іменем Закону. Науковий вісник. – Київ, 2007. – № 3. – С. 3-4.
3. Албул С.В. Деякі питання нормативного забезпечення оперативно-розшукової діяльності служби карного розшуку // Сторіччя розшуку: історія, сучасність та перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 24 жовтня 2008 р.). – Одеса: ОДУВС, 2008. – С. 24-26.

4. Албул С.В. Кваліфікація злочинів: Навчально-методичний посібник / Албул С.В., Бондаренко Н.О., Коломієць Ю.Ю., Туляков В.О.; Відп. ред. В.О. Туляков. – Одеса: Фенікс, 2008. – 140 с.
5. Албул С.В. Віктимологічна політика України: питання законодавчого забезпечення // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Донецьк, 24 квітня 2009 р.). – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – С 184-186.
6. Албул С.В. Кримінально-правові аспекти інноваційних методів виявлення та розкриття злочинів // Правове життя сучасної України: Матеріали міжнародної наукової конференції (5-6 червня 2009 р., Одеса) / Відп. ред. д.ю.н., проф. Ю.М. Оборотов // ОНЮА – Одеса: Фенікс, 2009. – С. 525-527.
7. Албул С.В. Віктимологічна складова реалізації форм оперативно-розшукової діяльності // Форум Права. – Харків: ХНУВС, 2010. – № 1. – С. 6-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10acvord.pdf>
8. Албул С.В. Оперативно-розшукова діяльність та права потерпілих: до постановки проблеми // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (23 квітня 2010 р., м. Одеса). – Одеса: ОДУВС, 2010. – С. 196-198.
9. Албул С.В. Використання документів оперативного прикриття: кримінально-правові аспекти // Проблеми створення та використання легендованих підприємств в оперативно-розшуковій діяльності: Матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару Одеса: ОДУВС, 2010. – С. 5-9.
10. Антонов К.В. Оперативно-розшукова діяльність і кримінальний процес (зв'язок і співвідношення) // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Зб. наук. праць. – 2008. – № 2 (38). – С. 354-361.
11. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002.
12. Бандурка А.М. Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РВВ МВД України, 1994.
13. Бандурка О.М. Інтерпол: Міжнародна організація кримінальної поліції: Наук.-практ. посібник. – Х.: Держ. спеціалізоване вид-во «Основа», 2003. – 324 с.
14. Бедняков Д.И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений. – М.: Юрид. лит., 1991. – 208 с.

15. Берекашвили Л.Ш. Обеспечение прав человека и законности в деятельности правоохранительных органов: Учеб. пособие. – М.: Щит-М, 2002. – 164 с.
16. Використання в кримінальному процесі матеріалів оперативно-розшукової діяльності та гарантії захисту прав і свобод людини: Монографія / В.М. Тертишник О.В., Негодченко, І.П. Козаченко, К.В. Антонов. – Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС України, 2004. – 184 с.
17. Водько М.П. Проблеми гармонізації норм кримінально-процесуального й оперативно-розшукового законодавства // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 1. – С. 20-23.
18. Водько М.П., Подобний О.О. Кримінально-правова регламентація протидії організованих злочинності: Монографія. – Одеса: Юридична література, 2010. – 192 с.
19. Глазков В.А. Сутність забезпечення безпеки осіб, які беруть участь в оперативно-розшукових заходах: Навчальний посібник. – Луганськ: РВВ ЛІВС, 2002. – 64 с.
20. Грошевий Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі // Вісник академії правових наук України.–1997.- №3.– С.69-76.
21. Грошевой Ю.М., Дидоренко Е.А, Розовский Б.Г. Уголовно-процессуальные аспекты оперативно-розыскной деятельности // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Вип. 3.– Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002.–с.81-91.
22. Давыдов Я.В. Оперативно-розыскная деятельность (конспект лекций). – М.: Приор-издат, 2007. – 80 с.
23. Дидоренко Е.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве. – Луганськ: РИО ЛИВД, 2000.
24. Докази і доказування у кримінально-процесуальному законодавстві України // Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України: Навч. посібник// для студентів юрид. Спеціальностей вищих закладів освіти / За ред. Ю.М. Грошевого. – Харків: Право, 2002.
25. Долженков О.Ф., Думко А.Ф., Козаченко І.П. Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – 195 с.
26. Душейко Г.О. Правові та теоретичні основи використання оперативно-розшукових даних при порушенні кримінальної справи // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1998. – №3. – С.156-166.
27. Душейко Г.О. Реалізація оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи: Навчально-практичний посібник. – К.: КНТ, 2007. – 128 с.

28. Душечко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи. – Харків, 2001.

29. Зеленецкий В.С., Козьяков И.Н. Ведомственный контроль и прокурорский надзор за законностью оперативно-розыскной деятельности. – Х.: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2003. – 256 с.

30. Іщенко В.М. Принципи допустимості та достатності засобів доказування: проблеми формування за новим КПК України. // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Матер. Наук.-практ. Конф. 18-19 квітня 2002р., м. Харків. – с258. – 260.

31. Козаченко І.П. Оперативно-розшукова діяльність як державно-правова форма боротьби зі злочинністю (поняття, суть, завдання та підстави) : навчальний посібник / Козаченко І.П. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. – 44 с.

32. Козаченко І.П., Регульський В.Л. Правові, морально-етичні та організаційні основи оперативно-розшукової діяльності. – Львів: ЛІВС, 1999. – 219 с.

33. Козьянов І.М. Співвідношення прокурорського нагляду і відомчого контролю за законністю оперативно – розшукової діяльності. – Харьков, 2001.

34. Лук'янчиков Є.Д., Євтушок В.П. Докази і доказова інформація: характер, співвідношення// Вісник Запорізького ін-ту внутрішніх справ МВС України. – Запоріжжя. 2001. – 33 – с.47-52.

35. Мірошніченко Т.М. Непроцесуальна інформація і доказування // Вісник Луганського ін-ту внутрішніх справ України МВС. – Вип. 2. – Луганськ, 1998. – с141-154.

36. Мукоїда Р.В. Боротьба Інтерполу з наркобізнесом та тероризмом// Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Вип. № 1. – Одеса:, 2003. – С. 47-52.

37. Некрасов В.А., Мацюк В.Я., Філіпенко Н.Є., Родинюк Л.В. Оперативне розпізнавання: Монографія. – К.: КНТ, 2007. – 216 с.

38. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация / Овчинский С.С.; [ред. А.С. Овчинский, В.С. Овчинский]. – М.: Инфра-М., 2000. – 367 с.

39. Оперативно-розшукова діяльність: Навч. посіб. / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, Д.Й. Никифорчук та ін. / За ред. проф. О.М. Джужи. – К.: Правова єдність, 2009. – 310 с.

40. Оперативно-розшукова інформація: проблеми реалізації: Монографія / О.П.Снігерьев, Г.О.Душейко, О.А. Долгий та ін. / За заг. ред. А.М.Подольки і П.В.Коляди. – Суми: ВВП «Мрія-1», 2003. – 204 с.

41. Погорецький М.А. Оперативно-розшукова діяльність: правове визначення поняття // Право України, 2001. – № 11. – С. 121 – 125.
42. Погорецький М.А. Оперативно-розшукова діяльність: правові основи (структурно-логічні схеми) / За ред. Ю.М.Грошевого. – Х., 2003. – 192 с.
43. Погорецький М.А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: Монографія. – К.: РВВ НА СБУ, 2004. – 336 с.
44. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесу: Монографія. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
45. Подобний О.О. Шляхи підвищення ефективності заходів щодо попередження наркоманії та незаконного обігу наркотиків серед неповнолітніх // Протидія злочинності неповнолітніх: досвід та сучасні проблеми: Всеукраїнська науково-практична конференція (Кіровоград, 13 грудня 2007 року). – Кіровоград: КірЮІ ХНУВС, 2007. – С. 12-15.
46. Подобний О.О. Сучасний стан злочинності та проблеми вдосконалення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ // Сторіччя розшуку: історія, сучасність та перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 24 жовтня 2008 р.). – Одеса: ОДУВС, 2008. – С. 174-176.
47. Практика уголовного сыска: Науч.-практ. сб. / Сост. А. Ваксян; Под ред. А.И. Алексеева. – М.: Лига Разум, 1999. – 244 с.
48. Сервецький І.В., Дашко В.А. Науково-практичний коментар Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». – К.: КНУВС, 2006. – 400 с.
49. Третьяк К.В. Контрольоване постачання в практиці правоохоронних органів: досвід правової регламентації // Організаційно-правові засади протидії правопорушенням на транспорті: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (9 жовтня 2009 р., Одеса) / С.В. Албул, К.В. Третьяк. – Одеса: ОДУВС, 2009. – С. 56-59.
50. Усенко В.Ф., Некрасов В.А., Мацюк В.Я. Використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами: Монографія. – К.: КНТ, 2007. – 204 с.